

Paweł Gługła

Małopolskie Towarzystwo Naukowe, Polska

APARAT BEZPIECZEŃSTWA WOBEC TRADYCJI ORGANMISTRZOWSKICH NA ZIEMI KRAKOWSKIEJ W LATACH 1959–1962

*Organy są pośrednictwem niebios i ziemi,
raz pocieszają jak echo boskie,
to znów ślą prośby, niby z serca człowieka wylane.*
(„Przegląd Katolicki” 1898, R. 36, nr 32)

Po zakończeniu II wojny światowej Polsce wbrew woli narodu został narzucony komunistyczny rząd i stalinowski „ład”. Przez cały okres komunizmu Kościół katolicki w Polsce był przeciwnikiem totalitarnego porządku i wrogiem władz będących pod nadzorem Moskwy. Szczególną aktywnością antyreżimową odznaczało się duchowieństwo i wierni na byłych galicyjskich ziemiach południowej Polski, zwłaszcza w województwie krakowskim. Policja polityczna (Służba Bezpieczeństwa) wykazywała, jak wynika z archiwalnej dokumentacji z lat 1959–1962, zainteresowanie organami kościelnymi jako instrumentami muzycznymi pod kątem ich wytwarzania, remontów, reperacji, strojenia. Dla aparatu bezpieczeństwa istotne było, kto zbudował organy (legalność funkcjonowania zakładów organmistrzowskich, indywidualnych organmistrzów i fiskalizm ich przychodów), skąd pochodziły na takie przedsięwzięcia fundusze (źródła finansowania i ich legalność), a w przypadku organów zabytkowych – czy prace wykonywane były za zgodą, wiedzą i pod nadzorem wojewódzkiego konserwatora zabytków (urzędnicza państwowa decyzyjność). Często fakt organizowania zbiórek finansowych na zakup lub remont organów nie był zdaniem komunistycznej władzy legalny, jeżeli nie był uprzednio urzędowo przez organizatorów zgłoszony i formalnie zezwolony. Władza „ludowa”, walcząc z Kościołem katolickim, permanentnie utrudniała jego funkcjonowanie celem laicyzacji wiernych i upokorzenia duchownych. W analizowanym okresie jedną z zasadniczych kar stosowanych wobec ludzi Kościoła za przejawy oporu i opozycji wobec władzy „ludowej” były postępowania karno-administracyjne z wymierzaniem grzywien. W artykule podano przykłady stosowania tego rodzaju represji, ukazując jeden z mechanizmów zwalczania Kościoła katolickiego. Urzędnicza komunistyczna machina dysponowała szerokim wachlarzem postępowań represyjnych, nierzadko doprowadzając do upadku i likwidacji firm organmistrzowskich, których tradycje sięgały czasów galicyjskich.

Słowa kluczowe: organy kościelne, komunistyczny totalitaryzm, policja polityczna, 1959–1962

Wprowadzenie

W opracowaniu podjęto próbę przedstawienia funkcjonowania Kościoła katolickiego w Polsce w zakresie muzyki kościelnej i jej instrumentarium w postaci organów¹, będących pod specjalnym nadzorem aparatu bezpieczeństwa PRL w województwie krakowskim, terytorialnie położonym podczas zaborów w Galicji, na przełomie lat 50. i 60. XX wieku. Analizą objęto archiwalia wytworzone przez Służbę Bezpieczeństwa (SB), a dotyczące zagadnień związanych z działalnością organmistrzowską², w tym wytwarzaniem, remontowaniem, strojeniem i innymi usługami świadczonymi w zakresie kościelnych instrumentów organowych³, a także nabywaniem, zlecaniem przeróbek, napraw. Władzę „ludową” interesowały źródła finansowania poszczególnych inwestycji parafialnych, poniesione koszty i zagadnienia fiskalizacyjne w tym zakresie⁴. Nasuwa się w tym kontekście kilka pytań badawczych, na które po analizie dokumentów archiwalnych po byłej SB należało próbować znaleźć odpowiedź:

1. Dlaczego aparat bezpieczeństwa zainteresowany był organami jako instrumentem muzycznym w kościołach położonych w poszczególnych powiatach województwa krakowskiego?
 2. W jaki sposób SB realizowała plany w zakresie pozyskiwania informacji o nabywaniu, remontach i strojeniu organów?
- Odpowiedzi na te pytania generują kolejne:
3. W jaki sposób i w jakim zakresie aparat bezpieczeństwa PRL wykorzystywał pozyskane w nielegalny sposób przy pomocy agentury i instytucji proweniencji państwowej informacje?
 4. Jaki był epilog działań reżimowych władz w stosunku do duchowieństwa i osób świeckich zaangażowanych w nabywanie, instalację, naprawę i strojenie organów kościelnych?
 5. Czy i jakie konsekwencje ponieśli organmistrzowie?

Pomocą w tym zakresie są dane uzyskane z pozostałego po komunistycznej bezpiece źródła, które należało przeanalizować i skonfrontować oraz wyciągnąć właściwe wnioski w stosunku do całokształtu materiału źródłowego. Cenne są źródła wywołane (*oral history*), a pochodzące zarówno od duchownych, jak

¹ X. M.S., *Organy* [w:] *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. 29–30: *N–O–P*, oprac. S. Gall. red. Z. Chełmicki, Warszawa 1913, s. 237–238.

² Zob. W. Kamiński, *Organmistrz polscy* [w:] J.W. Reiss, *Mała encyklopedia muzyki*, red. S. Śledziński, Warszawa 1981, s. 718.

³ Aparat bezpieczeństwa zbierał informacje w zakresie: 1) budowy nowych instrumentów; 2) restauracji, konserwacji, rekonstrukcji organów (w tym o walorach historycznych); 3. intonacji, strojenia instrumentów.

⁴ P. Glugła, *Komunistyczny fiskalizm jako jeden z instrumentów represji wobec Kościoła katolickiego przełomu lat 50. i 60. XX w. na przykładzie diecezji tarnowskiej* [w druku].

i świeckich, którzy w analizowanym okresie byli zaangażowani w dzieło zapewnienia w danych kościołach parafialnych organów i dbania o ich substancję.

Od lat historycy sztuki podkreślali, że szczególnym zainteresowaniem powinno się otaczać organy zabytkowe⁵. W czasach PRL nie zawsze właściwie podchodzono do tego zagadnienia. Przyczyn tego było wiele (np. problematyka pozyskiwania funduszy, materiałów, gdzie państwo nie dotowało tego typu przedsięwzięć, a wręcz usilnie utrudniało wszelkie oddolne inicjatywy, z karaniem osób zaangażowanych w dany projekt włącznie; rygorystyzy fiskalizacyjne państwa wobec Kościoła; utrudnienia formalnoprawne na styku Kościół–państwo; trudności z pozyskiwaniem materiałów do budowy i remontu organów; różna jakość świadczonych usług; „niezdrowa” konkurencja wykonawców; niezrozumienie itp.)⁶. Nierzadko omawiając zagadnienia związane z organami, skupiano się na ich formie, stylu, architekturze, brzmieniu, budowie, tematyce historyczno-instrumentoznawczej⁷, natomiast cała sfera związana z problematyką logistyczno-finansowo-formalną pozostawała w gestii inwestora i wykonawcy. Lata 1945–1989 nie sprzyjały w komunistycznych realiach i uwarunkowaniach wszelkim inwestycjom kościelnym, w tym również wyposażaniu świątyń w organy oraz ich reperacji. Nadto rodził się trend zastępowania starych, zabytkowych instrumentów organami nowoczesnymi. Jak podaje Hanna Polcyn, w Krakowie,

w tym centrum polskiego ruchu muzycznego usunięto prawie wszystkie organy zabytkowe zastępując je nowymi, elektropneumatycznymi, składającymi się z piszczałek cynkowych. Równocześnie zaginęło tam wiele cennych, o dużej wartości historycznej prospektów organowych⁸.

W gestii zarządcy i właściciela, a także użytkownika i obsługi (służby kościelnej) leży obowiązek dbałości o właściwy stan instrumentu, w tym jego konserwację i naprawy, jak również zapewnienie właściwej wentylacji i wilgotności⁹.

Pozyskane archiwalia z Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie o stosunkowo małej objętości nie stanowią odrębnej jednostki aktowej, ale wchodzi w skład większych¹⁰. Dotychczas historycy nie zajmowali się

⁵ Zob. M. Dorawa, *Potrzeba ochrony i konserwacji zabytkowych organów*, „Ochrona Zabytków” 1970, t. 23, z. 2(89), s. 125–127.

⁶ Problematyka ta została naświetlona w tekście: P. Pasternak, *Przyczynki do historii budownictwa organowego w PRL* [w:] *W kręgu kultury PRL. Muzyka. Rodzaje i style*, red. D. Skotarczak, K. Bittner, Poznań 2017, s. 169–171.

⁷ Zob. J. Radziejewicz-Winnicki, *Architektura organów w Polsce – geneza i ewolucja formy*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Architektura” 1986, nr 875, z. 5.

⁸ Por. H. Polcyn, *Czy brak rodzimych konserwatorów organów?*, „Ochrona Zabytków” 1970, R. 23, z. 2(89), s. 127–129.

⁹ Zob. J.S. Pasierb, *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*, przygotował J. Żmudziński, Warszawa 1995, s. 102–106.

¹⁰ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie (dalej: AIPN Kr), Materiały dotyczące działalności duchowieństwa katolickiego na terenie województwa krakowskiego z lat

tego typu zagadnieniem. Istniejące w obiegu naukowym informacje na ten temat mają jedynie formę sygnalizacją w kontekście szerszych problemów o podłożu politycznym na styku państwo–Kościół w czasach komunizmu w Polsce¹¹. Należy zaznaczyć, że struktury administracji kościelnej (diecezje, a w nich dekanaty) nigdy nie pokrywały się ze strukturami administracji państwowej (województwa, powiaty). Struktury archidiecezji krakowskiej obejmowały w całości lub części kilka województw. Stąd też powiatowe oraz wojewódzkie struktury aparatu bezpieczeństwa obejmowały swoim nadzorem tereny nawet kilku diecezji. Nie zmieniły tego stanu rzeczy dokonywane reformy administracyjne kraju oraz przekształcenia struktur terytorialnych Kościoła katolickiego w Polsce, które dokonywane były niezależnie od siebie w różnych przedziałach czasowych. Aparat bezpieczeństwa działalność i sprawozdawczość zagadnień kościelnych opierał na strukturach województwo–powiat, a nie dekanat–diecezja¹².

Co istotne i rzutuje na całość pozyskanego przez SB materiału wstępnie „dowodowego w sprawie”, można nazwać *sygnalizacyjnego*, z poszczególnych referatów powiatowych SB (RSB) województwa krakowskiego, to informacje w dużej mierze opierające się na doniesieniach agentury na temat remontów organów, rzadziej ich budowy. Być może pojęcie *remont* utożsamiano z *przebudową*, *rozbudową*, rzadziej *budową*. Biorąc pod uwagę ówczesny cennik wybudowania organów od podstaw, gdzie na przełomie lat 50. i 60. XX w. koszt jednego głosu oscylował w granicach 24 tys. złotych, trudno mówić o wytworzeniu od podstaw nowych organów za 60–90 tys. ówczesnych złotych. Z drugiej strony nie można negować i takiej możliwości, że inwestorzy (proboszczowie) podawali oficjalnie informacje o remoncie, zaniżając wydatkowaną kwotę, aby nie odprowadzać od dużej sumy równie niebotycznego podatku. Taki tok myślenia byłby z pewnością słuszny, gdyby nie chodziło o solidarne zbiórki funduszy na taką inwestycję w danej parafii (miejscowości), które były rozłożone w czasie kilku lat. Na ogół ciężar kosztów solidarnie ponosiła konkretna społeczność przypisana do parafii, a więc łatwo było policzyć sumę zebranych ofiar, nierzadko nazywanych nieformalnie *opodatkowaniem od numeru domu/gospodarstwa/hektara*. Zagadnienie to nie jest łatwe do weryfikacji, bowiem po ponad 60 latach w wielu przypadkach brak szczegółowej, rzetelnej dokumentacji finansowej oraz świadków. Ponadto

1950–1962, sygn. AIPN Kr 039/10. Jednostka aktowa zawiera 654 karty materiałów z procesów sądowych prowadzonych przeciwko księżom, zestawienia statystyczne, artykuły prasowe, meldunki z działalności parafii województwa krakowskiego oraz meldunki dotyczące sytuacji w związku z obradami Soboru Watykańskiego II. Zagadnienie organów kościelnych zawierają k. 572–610.

¹¹ Por. A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003; P. Kądziera, *Kościół a Państwo w Polsce 1945–1965*, Wrocław 1990; Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce 1944–1989*, Warszawa 2003.

¹² Zob. J. Mielczarek-Mikołajów, K. Mikołajów, *Podział terytorialny państwa a struktury Kościoła katolickiego w Polsce*, „Acta Erasmiana” 2017, t. 14, s. 135–145.

aktualni proboszczowie i administratorzy parafii, jak twierdzą, nie są zorientowani w tym zakresie. Często fakt remontów lub budowy organów, a także przebudowy pozostawał w tajemnicy z uwagi na możliwość zainteresowania się taką inwestycją organów proveniencji państwowej. Zagadnienie to wymaga dalszych pogłębionych badań.

Z historii organów kościelnych. Uwagi wstępne

Organy jako instrument muzyczny towarzyszą ludzkości od niepamiętnych czasów. To największy z instrumentów muzycznych zarówno pod względem rozmiarów, rozpiętości skali, jak i możliwości dynamiczno-kolorystycznych. Spełniają one zasadniczo dwie funkcje: dynamiczną, jako narzędzie do tworzenia muzyki, oraz statyczną, jako część wyposażenia wnętrza, najczęściej obiektów sakralnych i sal koncertowych¹³. W dobrze zaprojektowanych organach obie te funkcje instrumentu są ze sobą ściśle powiązane. Budownictwo organowe istniejące od wieków postępowało wraz z upływem czasu. Organy jako instrument muzyczny ulegały ciągłemu rozwojowi, ale też z czasem w konsekwencji użytkowania wymagały remontów i zmian oraz przeróbek. Również współcześnie każdy z instrumentów podlega okresowym przeglądom i różnego rodzaju innym czynnościom technicznym związanym z jego udoskonalaniem i przedłużaniem żywotności.

Praktycznie nie ma obiektu sakralnego, w którym byłyby identyczne organy, każdy bowiem egzemplarz wychodzący z firmy organmistrzowskiej, których na przestrzeni wieków było wiele, cechuje się indywidualnością i niepowtarzalnością¹⁴. Organy nazywane są *królem instrumentów muzycznych*, *sercem kościoła*¹⁵. Oprócz wyglądu (estetyki), zwłaszcza prospektu organowego i strony technicznej, a także brzmienia, zajmowanej powierzchni, niebagatelną rolę odgrywają kwestie finansowe przy nabywaniu nowych, modyfikacji już istniejących organów, w tym zabytkowych, a także poszerzaniu ich zakresu i skali oraz okresowym strojeniu. Bolesław Bielawski zwrócił uwagę na fakt, że

w Polsce zabytkowe instrumenty muzyczne znajdujące się poza muzeami tylko w nielicznych wypadkach były chronione. Na przykład w starych organach doceniano niekiedy dekorację prospektu

¹³ J. Chwałek, *Cechy i kryteria organów zabytkowych* [w:] B. Bielawski, T. Bojasiński, J. Chwałek, J. Gołos, W. Wojnarowski, *Organy zabytkowe. Referaty na konferencję organizowaną w Krakowie w dniach 8–9 marca 1972 r.*, Warszawa 1972, s. 5.

¹⁴ Zob. *Organy* [w:] *Encyklopedia Kościoła*, t. 2: L–Z, oprac. F.L. Cross, E.A. Livingstone, Warszawa 2004, s. 393–394.

¹⁵ Zgodnie z wymogami prawa kościelnego jedynie organy jako instrument muzyczny dopuszczono do eksploatacji w świątyniach rzymskokatolickich. Por. J. Danilewicz, *Kościół i jego wnętrze w świetle przepisów prawno-liturgicznych*, Kielce 1948, s. 125–129.

organowego, jako dzieła plastyki, natomiast mechanizm instrumentu, jego piszczałki, wymieniano na nowe w dowolny sposób, zależnie od współczesnych gustów organistów. Od 1968 r. sprawą ochrony zabytkowych instrumentów muzycznych w Polsce zajmuje się Ośrodek Dokumentacji Zabytków¹⁶.

Istotnym zagadnieniem *sensu largo* zarówno dla historyków muzyki, organologów, jak i historyków sztuki jest remont istniejących organów zabytkowych i związane z tym odpowiednie procedury, w tym administracyjne. Podobnie rzecz się miała w okresie komunistycznym w Polsce, gdzie władza „ludowa” uzurpowała sobie nadzór, kierowanie, a nierzadko torpedowanie wszelkich przejawów inicjatyw społecznych, zwłaszcza w zakresie działalności Kościoła katolickiego.

Kościół katolicki w Polsce po II wojnie światowej postrzegany był przez komunistów jako wróg, dlatego często czynili oni usilne starania, aby podporządkować sobie hierarchię, a więc episkopat, duchowieństwo i wiernych, zgodnie z definicją totalitaryzmu komunistycznego, pełnej, permanentnej kontroli. Komuniści w Polsce działający pod nadzorem i z inspiracji Moskwy inwigilowali oraz utrudniali życie, karali, więzili, a nawet mordowali niewygodnych dla nich duchownych, wiernych. Stan taki, w różnym stopniu i nasileniu, podobnie jak w innych podporządkowanych systemowi sowieckiemu krajach, trwał aż do upadku komunizmu, zapoczątkowanego w Polsce¹⁷. Słusznie zauważył Klaudiusz Bieńko, że

[n]a skutek zmian ustrojowych po II wojnie światowej została znacznie utrudniona bądź całkowicie zahamowana współpraca i wymiana handlowa z krajami Europy Zachodniej. W wyniku braku wymiany informacji pogłębiało się zapóźnienie, w jakim organmistrzostwo polskie zaczynało pozo-
stawać względem zachodniego¹⁸.

Organy kościelne w kręgu zainteresowań krakowskiego aparatu bezpieczeństwa

Jednym z wielu wątków i obiektów, które poddawano szczegółowej analizie i działaniom operacyjnym wobec Kościoła katolickiego w województwie krakowskim początkiem lat 60. XX wieku przez komunistyczny aparat represji, był nadzór nad nabywaniem, budową oraz remontami organów kościelnych. Dowodem na to jest szereg dokumentów wytworzonych przez SB, które trafiły do archiwów Instytutu Pamięci Narodowej. Wśród zachowanych archiwaliów znajduje się pismo naczelnika Wydziału IV (kontroli gospodarki) Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Krakowie (KWMO), kpt. Kazimierza Wojaczka, z 1962 roku,

¹⁶ B. Bielawski, *Rola rekonstrukcji w konserwacji zabytkowych instrumentów muzycznych*, „Ochrona Zabytków” 1993, t. 46, nr 3(182), s. 247.

¹⁷ Zob. H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990 w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000, *passim*.

¹⁸ K. Bieńko, *Działalność Organmistrzowska Włodzimierza Truszczyńskiego*, „Seminare” 2013, t. 34, s. 368.

adresowane do naczelnika Wydziału IV ds. Bezpieczeństwa Publicznego tejże komendy, zajmującego się zagadnieniami Kościołów (w tym rzymskokatolickiego) i związków wyznaniowych, a zawierające poufną informację, że Wydział IV KWMO w Krakowie prowadził wszechstronne rozeznanie odnośnie do możliwości i form nadużyć występujących przy budowie i remontach kościelnych instrumentów organowych. W związku z tym Wojewódzka SB w Krakowie rozesłała do wszystkich powiatowych komend Milicji Obywatelskiej na terenie województwa krakowskiego pismo nakazujące zebranie danych w tym zakresie i nadesłanie materiałów informacyjnych uzyskanych drogą operacyjną, a dotyczących budowy i remontów instrumentów organowych w kościołach zarówno Krakowa, jak i województwa krakowskiego¹⁹. Aparatowi bezpieczeństwa szczególnie zależało w każdym przypadku na ustaleniu i podaniu informacji dotyczących wysokości poniesionych nakładów, źródeł finansowania takich przedsięwzięć, pochodzenia materiałów użytych do budowy organów i ich remontów oraz wykonawców tychże budów, konserwacji i remontów. Interesujące dla krakowskiej Wojewódzkiej Służby Bezpieczeństwa były materiały obejmujące okres 1959–1962²⁰.

Sukcesywnie z terenu województwa krakowskiego napływały z poszczególnych komend powiatowych informacje, które następnie 7 grudnia 1962 roku zostały przesłane w postaci uzyskanych z nadzorowanych referatów bezpieczeństwa powiatowych komend MO z pismem przewodnim i 14 załącznikami zawierającymi 18 kart do Wydziału IV KWMO w Krakowie²¹. Na podstawie tych dokumentów możemy prześledzić szczegółowe działania i ustalenia poszczególnych referatów SB w każdym z powiatów województwa krakowskiego (zob. aneks).

Spółka organmistrzowska Biernackich w rozpracowaniu aparatu bezpieczeństwa

25 marca 1963 roku wpłynęło pismo do zastępcy komendanta powiatowego MO ds. SB w Bielsku-Białej w województwie katowickim odnośnie do korespondencji, jaka toczyła się pomiędzy dwiema jednostkami MO w sprawie wykonania remontu organów w Bielsku-Białej przez Zakład Instrumentarski Wacława Biernackiego z Krakowa. Ustalono, że Biernacki zamieszkuje w Warszawie przy

¹⁹ AIPN Kr 039/10, Materiały dotyczące działalności duchowieństwa katolickiego na terenie województwa krakowskiego z lat 1950–1962; Pismo naczelnika Wydziału IV Komendy Wojewódzkiej MO do spraw BP w Krakowie do zastępców komendantów komend Powiatowych MO do Spraw Bezpieczeństwa, Kraków, 3 VIII 1962 r., k. 573.

²⁰ AIPN Kr 039/10, Pismo do naczelnika Wydziału IV Komendy Wojewódzkiej MO do spraw BP w Krakowie, Kraków 1962 r. [brak dokładnej daty], k. 572.

²¹ AIPN Kr 039/10, Pismo do naczelnika Wydziału IV Komendy Wojewódzkiej MO do spraw BP w Krakowie, Kraków, 7 XII 1962 r., k. 574.

ulicy Gruntowej 63, a na terenie Krakowa przy ulicy Franciszkańskiej 4/6 posiada zakład instrumentarski. Stwierdzono również, że od dłuższego czasu Biernacki chorował i był poddany operacji z powodu nowotworu złośliwego, dlatego stale przebywał w Warszawie, a tylko co pewien czas przyjeżdżał do Krakowa w celu wydania dyspozycji. Również dyspozycje takie przekazywała telefonicznie do Krakowa żona Biernackiego. W nadzorze wykonywanych prac pomagał mu jego brat Dominik zamieszkały w Warszawie przy ulicy Marszałkowskiej 27/35, który prowadził identyczną firmę na terenie Warszawy przy ulicy Felińskiego 54.

Ponieważ funkcjonariuszom SB nie udało się zastać na miejscu obu Biernackich, postanowiono przeprowadzić rozmowę z pracownikiem prowadzącym prace biurowe w tej firmie, Lechem Łukomskim zamieszkałym w Krakowie przy ulicy Na Groblach, który jednak twierdził, że nie jest dostatecznie zorientowany w prowadzonych przez zakład pracach w terenie. Z przeprowadzeniu na miejscu w zakładzie przez SB analizy udostępnionej dokumentacji wynikało, że w sprawie budowy organów w Bielsku-Białej znajdował się tylko jeden rachunek nr 21/63 z 15 maja 1963 roku, który został skopiowany i dołączony do meldunku referatu SB KWMO w Krakowie. Został on wystawiony na żądanie proboszcza do rozliczenia się z parafianami²². W prowadzonej korespondencji SB w Bielsku-Białej z SB KWMO w Krakowie wynika, że na okoliczność wykonania przez Biernackiego organów zleconego przez ks. Mrocza do kościoła w Bielsku-Białej proszono, aby krakowska SB pobrała oświadczenie od Biernackiego, że to jego firma wykonała organy oraz że łączny koszt wyniósł 300 tys. złotych. Ponadto na dokumencie jest odrębny dopisek, aby sprawdzić przed rozmową z Biernackim odpisy i dokumentację finansową²³.

W analizowanej jednostce aktowej IPN znajdują się również karty wzór Dp-14 dotyczące danych osobowych, w tym miejsca zamieszkania rodziny Biernackich. Ustalono w Biurze Ewidencji Ludności w Krakowie, że Władysław [*sic!*] Biernacki jest synem Andrzeja i Rozalii z domu Sadek, urodzonym 29 lutego 1904 roku w ZSRR i jest żonaty z Bronisławą. Był wówczas zatrudnionym w Inwalidzkiej Spółdzielni Przemysłowo-Handlowej w Krakowie z siedzibą Plac na Groblach 3/1 jako pracownik umysłowy²⁴. Posiadając już szczegółowe dane dotyczące osoby W. Biernackiego, SB zwróciła się poufnie do Wydziału III Biura „C” w Warszawie na karcie wzór E-15 o udzielenie informacji, czy figuruje on w kartotece osób poszukiwanych, skazanych bądź rozpracowywanych. Jako powód zapytania zastępca naczelnika Wydziału IV ds. SB KWMO w Krakowie podał,

²² AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta KWMO ds. Bezpieczeństwa w Krakowie do zastępcy komendanta KWMO do Spraw Bezpieczeństwa w Bielsku-Białej z dnia 25.06.1963 r., k. 602.

²³ AIPN Kr 039/10, Pismo komendanta KWMO do Spraw Bezpieczeństwa w Bielsku-Białej do zastępcy komendanta KWMO do Spraw Bezpieczeństwa w Krakowie z dnia 6.05.1963 r., k. 603.

²⁴ AIPN Kr 039/10, Karta wzór Dp-14 dot. Biernackiego Władysława, Kraków 24.05.1963 r., k. 604–605.

że „dane są niezbędne przed rozpracowaniem figuranta”. Otrzymana zwrotnie na tymże formularzu druku informacja z 28 maja 1963 roku zawierała stwierdzenie, że Biernacki nie figuruje w kartotece Wydziału III Biura „C” MSW²⁵.

Ponadto w aktach znajduje się notatka służbowa sporządzona przez starszego oficera operacyjnego Wydziału IV ds. SB KWMO w Krakowie, J. Koziola, który przeprowadził szczegółową rozmowę z pracownikiem zakładu Biernackiego, Lechem Łukomskim, i tenże oświadczył mu, że Zakład Instrumentarski w Krakowie przy ulicy Franciszkańskiej 4/6 jest własnością prywatną Wacława Biernackiego, który na stałe zamieszkuje w Warszawie przy ulicy Gruntowej 63 (Falenica). W swoim zakładzie Biernacki zatrudniał wówczas osiem osób, które Koziół szczegółowo opisał odnośnie do ich adresów zamieszkania i wykonywanych prac. Łukomski prowadził sprawy administracyjne, Jan Bryl był zatrudniony jako monter. Monterami byli również: Stanisław Buła, Mieczysław Wąsowicz, Stanisław Ziaja. Natomiast Stanisław Sikorski oraz Wincenty Byliński, który był rencistą, wraz z synem, również Wincentym, pracowali w charakterze robotników. Wszyscy na stałe mieszkali w Krakowie. Bryl, Buła, Wąsowicz i Ziaja, jak zaznaczono, z racji stanowisk mieli styczność z terenem, gdyż wyjeżdżali w celu dokonywania montażu organów. Koziół zapisał również, że właściciel zakładu jest chory na raka i ma mieć operację. Z uwagi na chorobę wymienionego nadzór nad prowadzonymi remontami i montażami organów prowadził jego brat Dominik. Ponadto Łukomski stwierdził, że „pan Biernacki w tym czasie bardzo mało przyjeżdżał do Krakowa”. W trakcie rozmowy funkcjonariusza SB z Łukomskim przybyło do biura firmy niezapowiedzianych dwóch księży. Jeden z nich poinformował Łukomskiego, że „ksiądz prałat z Sosnowca koniecznie chciał się widzieć z panem Dominikiem Biernackim”, prosząc go, aby nie zapomniał przekazać Dominikowi tej informacji, ponieważ jest to bardzo ważna sprawa. Z drugim księdzem Łukomski przywitał się i jak zapisał Koziół, wymienili jedynie znaczące spojrzenia ze względu na obecność funkcjonariusza SB. Łukomski kazał księdzu przyjść za pół godziny. W konkluzji notatki Koziół zapisał:

przez cały czas rozmowy Łukomski bardzo się źle czuł, płatał się, nie wiedział co ma robić, co ma mówić. Jednym słowem robił wrażenie człowieka bardzo zdenerwowanego i zastraszonego, zachowywał się nawet trochę niepoważnie jak na jego wiek²⁶.

Łukasz Steczek w swojej dysertacji podaje, że Wacław Biernacki senior oprócz wznowienia warszawskiego warsztatu zaangażował się we współpracę ze swoim bratankiem Wacławem juniorem przy otwarciu fabryki organów w Krako-

²⁵ AIPN Kr 039/10, Karta wzór E-15 dot. Biernackiego Władysława, Kraków 27.05.1963 r., k. 606–607.

²⁶ AIPN Kr 039/10, Notatka J. Koziola z 4.06.1963 r. z rozmowy z Lechem Łukomskim, k. 608–610.

wie²⁷. W 1945 roku Waław Biernacki junior wynajął lokal od ojców franciszkanów przy ulicy Franciszkańskiej 4 w Krakowie, w dzielnicy Stare Miasto, gdzie ulokował swoją firmę organmistrzowską. Jej działalność opierała się w dużej mierze na współpracy z innymi zakładami rzemieślniczymi, którym Waław junior zlecał wytwarzanie części do organów. Fabryka ta dysponowała maszynami i pracownikami od Biernackiego seniora. Zatrudniono w niej również fachowców wcześniej pracujących w firmie Rieger z Krnova w Czechosłowacji. Względy fiskalne spowodowały, że w 1950 roku Waław senior otworzył w tym mieście, przy ulicy Kościuszki 37, w dzielnicy Krowodrza, kolejną firmę, jednak usamodzielnienie się obu krakowskich warsztatów miało jedynie wymiar formalnoprawny. W praktyce wspólnie realizowano zobowiązania. Taki stan trwał do śmierci Waława seniora w 1954 roku. Od tego czasu krakowską placówkę prowadziła córka Waława seniora, Wanda, która do początku 1956 roku realizowała uprzednio zawarte przez ojca zamówienia i umowy. W rzeczywistości kierownictwo nad warszatem sprawował Biernacki junior. W styczniu 1956 roku w wyniku podziału firmy powstał w Krakowie przy ulicy Skwerowej, w dzielnicy Dębniki, zakład specjalistyczny produkujący kontuary organowe. Był on własnością Biernackiej.

Aktywność krakowskiej placówki Waława juniora utrudniały permanentne kontrole komunistycznego Urzędu Finansowego, na ogół inspirowane przez aparat bezpieczeństwa. W 1957 roku przeprowadził się on wraz z rodziną do Warszawy. W 1960 roku jego brat Dominik junior otworzył firmę organmistrzowską w Warszawie przy ulicy Felińskiego 54 (dzielnica Stary Żoliborz) i w ten sposób dwaj bracia zaczęli współdziałać razem w branży organmistrzowskiej. Waław junior każdego tygodnia od poniedziałku do środy przebywał w fabryce krakowskiej, a od czwartku do soboty zajmował się zakładem w stolicy. 13 listopada 1963 roku doszło do wydania decyzji przez krakowskie Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Stare Miasto. Na jej podstawie Wydział Finansowy przejął należną Biernackiemu juniorowi wierzytelność za zrealizowane prace w wysokości 5 mln złotych. Z tego powodu 1 października 1964 roku rozpoczął się proces likwidacji krakowskiego warsztatu.

Komunistyczne represje administracyjno-karne w sprawie budowy i remontu organów na przykładzie powiatu brzeskiego

O tym, że komunistyczny aparat bezpieczeństwa był mocno zainteresowany sprawami związanymi z zagadnieniami organów kościelnych, świadczą dokumenty wytworzone przez SB, a aktualnie będące w rozproszeniu poszczególnych

²⁷ Ł. Steczek, *Działalność firmy organmistrzowskiej Biernacki w granicach archidiecezji katowickiej. Studium historyczno-instrumentoznawcze*, rozprawa doktorska napisana pod kier. ks. dr. hab. H.A. Olszara, prof. UŚ w Wydziale Teologicznym na Uniwersytecie Śląskim, Katowice 2023, <https://opus.us.edu.pl/info/phd/USL8ccc6d5e10974f6abe3d7db580e32e85/> (22.05.2024).

jednostek aktowych, w tym archiwów IPN. W związku z tym przeprowadzenie wnikliwej, dogłębnej i szczegółowej kwerendy może przynieść interesujące dane z akt poszczególnych parafii zlokalizowanych na terenie obecnego województwa małopolskiego i części podkarpackiego. Potwierdzeniem tego może być dokument wytworzony przez referat SB KPMO w Brzesku w marcu 1961 roku, gdzie wśród wielu informacji powoływano się na pismo tegoż referatu SB z 28 sierpnia 1959 r. (nr A-593/59) i meldunek z 8 lipca 1960 roku (nr 481/60), w którym powiadomiono Wydział III KWMO w Krakowie o opodatkowaniu parafii rzymskokatolickiej w Jadownikach powiat Brzesko przez Wydział Finansowy PPRN w Brzesku na sumę 144 376 złotych, obliczoną od kwoty zebranej na budowę nowych organów i opodatkowaniu od dochodu przewodniczącego komitetu budowy domu parafialnego, ks. Jana Fortuny, kwotą 144 865 złotych. SB podała, że od 3 sierpnia 1959 roku, kiedy to doręczono nakazy płatnicze, sprawa ta do 1 marca 1961 roku nie została ostatecznie załatwiona przez Wydział Finansowy WRN w Krakowie, do którego jako II instancji obaj podatnicy się odwołali.

Sekwencja procesu administracyjnego w tej sprawie przedstawiała się następująco. Wydział Finansowy PPRN w Brzesku dokonał wymiaru podatku dochodowego za rok 1958 w kwocie 144 376 złotych i obarczył nim przewodniczącego komitetu budowy organów parafii Jadowniki, ks. Franciszka Piękosia²⁸ (zwanego dalej podatnikiem). 3 sierpnia 1959 roku doręczono podatnikowi nakaz płatniczy. Od tego nakazu wniósł on odwołanie, które zostało przesłane 9 września 1959 roku do II instancji, w tym przypadku Wydziału Finansowego WRN w Krakowie. Zarzucono II instancji, że od września 1959 roku sprawa nie została w Krakowie podjęta i dopiero na urgens przewodniczącego PPRN w Brzesku II instancja pismem z 2 kwietnia 1960 roku zawiadomiła I instancję, czyli PPRN w Brzesku, że akta zostały 29 lutego 1960 roku przedłożone Ministerstwu Finansów celem rozstrzygnięcia pytania wstępnego w zakresie obowiązku podatkowego. W tej sprawie przeprowadzono rozmowę z przewodniczącym w styczniu 1961 roku i uzyskano od niego informację, że sprawa ta w Krakowie z WRN nie została przesłana do Ministerstwa w Warszawie. Pismem z 27 czerwca 1960 roku Wydział Finansowy WRN w Krakowie polecił Wydziałowi Finansowemu PRN w Brzesku, aby wymierzony podatek anulował komitetowi budowy organów w Jadownikach, a dokonał za to

²⁸ Ks. Franciszek Piękoś (ur. 24 maja 1893 w Grabinach, zm. 30 marca 1977 w Jadownikach Podgórnych) – kapłan rzymskokatolicki diecezji tarnowskiej (prezbiterat 1917). Wikariusz w Mielcu, Pstrągowej, także administrator parafii w Chorzelowie, administrator w Czerminie, od 1928 r. proboszcz w Jadownikach Podgórnych powiat Brzesko. Od 1966 r. także rezydent. Wielokrotnie karany i inwigilowany przez SB. Zob. ks. A. Nowak, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786–1985*, t. III: K–P, Tarnów 2001, s. 309–310. Ks. J. Marecki nie podaje, jak ostatecznie sprawa została zakończona. Por. J. Marecki, *Represje wobec osób duchownych i zakonnych na terenie woj. krakowskiego 1944–1975. Leksykon biograficzny*, t. 2, Kraków 2016, s. 275–276. Również nie podał w swojej publikacji ks. K. Talarek. Zob. K. Talarek, *Diecezja tarnowska w latach 1945–1970. Problemy personalno-organizacyjne*, Tarnów 2012, s. 517–518.

wymiaru w tej samej wysokości podatku parafii rzymskokatolickiej w Jadownikach, i jak zapisano w aktach, polecenie zawarte w piśmie Wydziału Finansowego zostało wykonane. Powiadomiono o tym podatnika, w tym przypadku parafię rzymskokatolicką w Jadownikach. Jej proboszcz, nie zgadzając się z takim pokrętnym postępowaniem, złożył 3 sierpnia 1960 roku odwołanie, które 26 sierpnia przesłano do II instancji. 31 stycznia 1960 roku Wydział Finansowy PRN w Brzesku otrzymał polecenie uzupełnienia przedłożonego 27 sierpnia sprawozdania odnośnie do kwot zebranych i wydatkowanych w 1959 roku na budowę organów oraz stwierdzenia Wydziału Spraw Wewnętrznych PRN w Brzesku, czy komitet budowy organów był zarejestrowany. 7 lutego 1961 roku Wydział Finansowy PRN w Brzesku przesłał do II instancji uzupełnione sprawozdanie²⁹. Z chwilą zatwierdzenia wniosku przez Kraków było pewne, że probostwo nie było w stanie spłacić podatku i władze powiatowe zamierzały swoje roszczenia podatkowe zabezpieczyć na hipotecę parafialnej. Obawiano się, że na tym tle może dojść do demonstracyjnej dezaprobaty przez wiernych, nazywanych przez SB „elementem sfanatyzowanym”. Powoływano się w tej kwestii na doświadczenia z roku 1958 – był to okres zdejmowania krzyży w szkołach³⁰. W piśmie brzeskiej SB z 24 marca 1961 roku skierowanego do naczelnika Wydziału III SB KWMO w Krakowie pojawiła się informacja, że zadłużenie na rok 1958 w odpisach przewodniczącego komitetu budowy organów w Jadownikach, ks. Piękosia, wynosiło 144 376 złotych. Pozycja ta została odpisana na polecenie PWRN w Krakowie, ponieważ zastosowano w tym przypadku zarządzenie Ministra Finansów ze stycznia 1959 roku, jak podano – wstecz. Pismo to zawierało wiele informacji o zadłużeniach i zaległości oraz odpisach podatku dochodowego duchowieństwa od 1956 do 1960 roku z terenu powiatu brzeskiego. Wszystkie podane zaległości aktualne były na 20 marca 1961 roku³¹.

Poświęcenie organów i jego reperkusje

Praktyki błogosławieństwa organów w rycie rzymskim Kościoła katolickiego są uświęcone wielowiekową tradycją. Ewolucja tego procesu od czasów najdawniejszych aż do współczesnych została już szczegółowo przeanalizowana i opisana³². Uroczystości tego rodzaju praktykowano od dawna również w Polsce. W ko-

²⁹ AIPN Kr, 039/2, t. 17, cz. 2, Pismo zastępcy komendanta do spraw SB KPMO w Brzesku do naczelnika Wydziału III SB KWMO w Krakowie z dnia 1 marca 1961 r. (l. dz.0-188/61), k. 655–656.

³⁰ AIPN Kr, 039/2, t. 17, cz. 1, Meldunek zastępcy komendanta do spraw SB KPMO w Brzesku do naczelnika Wydziału III SB KWMO w Krakowie z dnia 8 lipca 1960 r., k. 72.

³¹ AIPN Kr, 039/2, t. 17, cz. 1, Informacja zastępcy komendanta do spraw SB KPMO w Brzesku do naczelnika Wydziału III SB KWMO w Krakowie z dnia 24 marca 1961 r., k. 162–165.

³² Zob. P. Baran, *Błogosławieństwo organów – wczoraj i dziś*, „Pro Musica Sacra” 2019, nr 17, s. 171–191.

munistycznie zniewolonej Polsce także i to zagadnienie było pod nadzorem aparatu bezpieczeństwa, o czym świadczą zapisy w wytworzonych przez tę formację tajnych dokumentach. Podajmy dwa przykłady, również z powiatu brzeskiego.

W kościele parafialnym w Jadownikach na terenie powiatu brzeskiego 14 sierpnia 1960 roku odbyła się uroczystość poświęcenia organów³³, którą zainteresowany był referat SB KPMO w Brzesku. Po uroczystości SB sporządziła tajny meldunek, w którym opisała to niecodzienne lokalne wydarzenie. Poświęcenia dokonał biskup Karol Pękała, sufragan diecezji tarnowskiej³⁴. Na tę okoliczność aparat bezpieczeństwa z Brzeska sporządził notatkę. Ustalono przy pomocy agentury, że omawiane poświęcenie poprzedzone zostało rozesłaniem do parafian i osób pochodzących z Jadownik, a zamieszkałych w całej Polsce, pisma sporządzonego przez ówczesnego proboszcza, następującej treści:

Kochani Parafianie!

Na chwałę Bogu, chlubę żyjących, a ku pamięci potomnych, dzięki wielkiej Waszej ofiarności, budowa wspaniałego organu, który stanie się pomnikiem Tysiąclecia naszej wiary, dobiega końca. Dzisiaj mam zaszczyt powiadomić Was, a równocześnie zaprosić na uroczystość poświęcenia, która odbędzie się 14 sierpnia o godzinie 10:30. Poświęcenia dokona Jego Ekscelencja Ksiądz Biskup Dr Karol Pękała. Równocześnie zwracam się jeszcze z gorącą prośbą o pomoc w spłaceniu kosztów związanych z budową. Ofiary na ten cel proszę składać w tych samych kopertach, na których widnieje Wasz adres, które zostaną potem wklejone do księgi pamiątkowej budowy organów. Koperty z ofiarami przyjmować będą w bramach kościelnych Wasi księża od miejscowych w niedzielę 7 sierpnia [1960 r.] i przez cały tydzień, od zamiejscowych w sam dzień poświęcenia³⁵.

SB z Brzeska podała w meldunku, że do omawianego pisma dołączona była pamiątkowa widokówka, na której uwidoczniony został kościół w Jadownikach oraz organy wraz z nazwiskami osób najbardziej zasłużonych w organizowaniu zbiórek na ich przebudowę³⁶. Niewątpliwie zarówno odezwa, jak i widokówka wraz z kopertą zaadresowaną imiennie zostały przekazane SB w Brzesku przez agenturę. Wykonanie widokówki było poza cenzurą, według komunistycznego prawa nielegalne, co również podlegało odpowiedzialności karnej. Zapewne aparat bezpieczeństwa dokonał z tych dokumentów jedynie odpisy, bowiem brak w aktach oryginalnego zaproszenia i widokówki oraz koperty, o których mowa. Stąd też można przypuszczać, że materiały przekazane SB do wglądu

³³ Dla kościoła w Jadownikach organy na 37 głosów wykonała firma Wacława Biernackiego w 1958 r.

³⁴ P. Glugła, *Charakterystyka i działalność bp. Karola Pękała w świetle wybranych dokumentów proveniencji komunistycznej* [w:] *Biskupi w rzeczywistości politycznej Polski „ludowej”*, t. 2, red. R. Łatka, Warszawa 2022, s. 291–335.

³⁵ AIPN Kr, 039/2, t. 17, cz. 1, Meldunek po zagadnieniu wyznaniowym zastępcy komendanta do spraw SB KPMO w Brzesku do naczelnika Wydziału III SB KWMO w Krakowie, Brzesko, 26 sierpnia 1960 r., k. 84–85.

³⁶ *Ibidem*, k. 85.

zostały nie przez agenturę wywodzącą się z duchowieństwa, ale mieszkańca tej miejscowości.

W związku z pozyskanymi dowodami SB w Brzesku poleciła miejscowemu posterunkowi MO, aby wystąpił z wnioskiem do Kolegium karno-administracyjnego PPRN o ukaranie proboszcza parafii Jadowniki, ks. F. Piękosia. Kolegium orzekło, że ks. Piękoś jest winny, i nałożyło na niego karę finansową, którą ten zapłacił bez odwoływania się do II instancji³⁷. Warto pamiętać, że minister spraw wewnętrznych w swoich kompetencjach nadzorczych sprawował również nadzór nad radami narodowymi, w tym kolegiami karno-administracyjnymi i ich orzecznictwem³⁸.

Drugi przypadek dotyczy brzeskich Biesiadek. W kronice parafii w Biesiadkach podano pod datą 28 lutego 1960 roku pierwszą wzmiankę o budowie nowych organów: „Budowanie (?) opinii – remont starych czy budowa nowych organów – jedziemy do Porąbki Uszewskiej i Jadownik zobaczyć tam nowe organy i potem decyzja co do nas”. 22 maja 1960 roku zapadła ostateczna decyzja rady parafialnej o budowie nowych organów. Ich wytworzenie powierzono firmie Biernackiego z Krakowa. 11 grudnia 1960 roku ogłoszono comiesięczne zbiórki datków finansowych na organy. W każdą ostatnią niedzielę miesiąca parafianie składali ofiary na organy, a każda gromada wpisywała ofiarodawców na sporządzone listy. Montaż i prace organistrzowskie ukończono w Wielki Wtorek. Prace te trwały 30 dni z przerwami od 6 lutego do 17 kwietnia 1962 roku. W kronice parafii zapisano: „Organ elektryczny 12-to głosowy – dwa manualy, pedał, napęd – elektrowentylator – motor na łożyskach kulkowych – b.[ardzo] cicho «chodzi»”³⁹.

Koszt organów 12-głosowych (po 24 tys. złotych każdy głos) wyniósł 288 tys. złotych. Doliczając do tego transport, różne pomoce, utrzymanie pracowników, dało to w sumie wydatek rzędu 300 tys. złotych. Trwały przygotowania do poświęcenia organów w Biesiadkach. Domowym sposobem sporządzono 1300 „zaproszeń” i „gwoździ”, które otrzymali wszyscy dorośli parafianie, czyli małżeństwa i młodzież od 18 lat wzwyż. Zaproszenia rozesłano również do parafian przebywających na stałe lub czasowo poza parafią, także poza Polską. Adresy podawały rodziny. Do kolportowania zaproszeń zaangażowano też dzieci. 19 sierpnia 1962 roku uroczystego poświęcenia organów dokonał biskup Karol Pékala, sufragan tarnowski, w asystencji ks. dziekana Jana Rzepki, proboszcza z Wojnicza, i kanonika

³⁷ AIPN Kr, 039/2, t. 17, cz. 1, Zagadnienie Wydziału III – Kler świecki, część II, Brzesko, [b. daty], k. 90.

³⁸ Zob. art. 2 dekretu z dnia 7 grudnia 1954 r. o naczelnych organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego [w:] *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, red. A. Jusupowicz, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013, s. 185.

³⁹ Za: Ł. Tryba, *Rys historyczny organów Wacława Biernackiego w Biesiadkach na podstawie kroniki parafialnej*, „Hosanna. Pismo Organistów Diecezji Tarnowskiej” 2015, R. 10, nr 2(23), s. 38–42.

honorowego kapituły katedralnej, ks. dziekana Jana Skalskiego z Czehowa. W uroczystościach uczestniczył również Dominik Biernacki jako przedstawiciel firmy i ks. Józef Pawełczyk⁴⁰, misjonarz z parafii pw. Świętej Rodziny w Tarnowie. Tego dnia zebrano 75 tys. złotych ofiary na pokrycie kosztów budowy instrumentu. Niedługo po poświęceniu komunistyczne władze nałożyły grzywnę w kwocie 1500 zł za nielegalną organizację tej uroczystości. Tego typu postępowań karnych za niezgłoszenie władzy „ludowej” uroczystości o charakterze *stricte* kościelnym było wiele. Ewidentnie świadczyło to o komunistycznym totalitaryzmie, szczególnie wobec Kościoła katolickiego.

Podsumowanie

Komunistyczne władze w Polsce wszelkimi sposobami prowadziły ideologizację społeczeństwa polskiego, usiłując wykorzenić z narodu tysiącletnią wiarę i autentyczny patriotyzm⁴¹. Służył temu aparat bezpieczeństwa, który znajdował się pod nadzorem PPR, a od 15 grudnia 1948 roku powstałej PZPR, będąc tarczą i mieczem komunistycznej partii⁴². Od samego początku istnienia resortów siłowych w kręgu ich zainteresowań było podziemie niepodległościowe i Kościół katolicki. Szczególnie trudnym i nieprzejednanym przeciwnikiem przez niemal pół wieku był Kościół. Nie było tematu, zagadnienia, czynności, organizacji kościelnych i duchownych, które nie byłyby poddawane komunistycznej permanentnej kontroli, wielopłaszczyznowej inwigilacji i torpedowaniu wszelkich kościelnych inicjatyw oraz walki (początkowo siłowej, zbrodniczej, a następnie psychologicznej i restrykcyjno-finansowo-karnej) dążącej do zdławienia i podporządkowania Kościoła katolickiego w Polsce władzy „ludowej”, jak to miało miejsce w innych satelickich komunistycznych krajach bloku wschodniego⁴³. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego sięgała po różne sposoby i mechanizmy nękania, w tym bezprawne, a nawet kryminogenne.

Każdy pretekst dla komunistów był dobry, gdy prowadził do ukarania i marginalizacji funkcji i znaczenia społecznego Kościoła katolickiego w Polsce, w tym duchownych i świeckich. Jednym z nich było karanie za wytwarzanie, nabywanie, zbywanie, remont, strojenie i upiększanie świątyń poprzez organy kościel-

⁴⁰ Ks. Józef Teodor Ignacy Pawełczyk CM (1916–1966). Jego biogram zob. P. Glugła, *Biogramy Misjonarzy Ślązaków, pracujących w Tarnowie w latach 1904–1989*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2018, t. 51, z. 1, s. 186.

⁴¹ Por. A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006.

⁴² R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu Historia aparatu bezpieczeństwa 1944–1990*, Kraków 2013.

⁴³ M. Wierzbicki, *Między męczeństwem a przystosowaniem. Kościół katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej pod rządami komunistów (1944–1989)*, „Pamięć i Sprawiedliwość. Pismo naukowe poświęcone historii najnowszej” 2017, t. 1(29), s. 17–24.

ne mające wielowiekowe tradycje. Pod szczególnym nadzorem była prywatna działalność firm produkcyjno-usługowych, w tym zakładów i warsztatów organmistrzowskich. Skrupulatne kontrole działalności organmistrzów uznaniowo nakładały domiary podatkowe. Komunistyczny rozdział Kościoła od państwa w rozumieniu decydentów PZPR obowiązywał Kościół w związku z jednostronnym zerwaniem przez władze konkordatu⁴⁴. Wobec Kościoła katolickiego w Polsce „ludowej” komuniści tworzyli wygodne dla nich, a uzależniające duchowieństwo od aparatu władzy przepisy prawne, które w efekcie miały pozbawić je zupełnie podmiotowości oraz przynależnych Kościołowi praw⁴⁵. Reżimowe rządy narzucały siłą swoje celowo tworzone niekorzystne przepisy, aby podporządkować sobie wszystkich, którzy mieli cokolwiek wspólnego z Kościołem i wiarą, a same obrzędy religijne ograniczyć wyłącznie do murów kościelnych⁴⁶. Bez zgody komunistycznej władzy nie wolno było duchowieństwu czynić samowolnie czegokolwiek, co mogło być sprzeczne z narzuconym systemem i jego ideologią⁴⁷. Przykładem może być poza nadzorem nad organami kościelnymi kwestionowanie montażu urządzeń nagłaśniających w kościele i na jego murach, wywieszanie flag o barwach watykańskich, a nawet symboli narodowych we wnętrzu świątyń, bowiem wszystko musiało być zgodnie z komunistycznym prawem zgłaszane władzom świeckim, będąc uzależnione od totalitarnego systemu, który obowiązywał w Polsce do 1989 roku.

Nie może zatem dziwić fakt, że w 1962 roku Wydział IV SB KWMO w Krakowie na zlecenie Wydziału IV Milicji Obywatelskiej tejże komendy prowadził wszechstronne rozeznania odnośnie do możliwości i form ewentualnych nadużyć występujących przy zakupie, budowie i remontach instrumentów organowych w kościołach ówczesnego województwa krakowskiego na byłych ziemiach Galicji Zachodniej. Wszystkie podległe KWMO w Krakowie jednostki SB komend powiatowych MO zostały zobowiązane do nadsyłania materiałów informacyjnych dotyczących budowy nowych i remontów już istniejących instrumentów organowych w kościołach znajdujących się w poszczególnych powiatach w latach 1959–1962. Szczególnie zależało bezpiecze na ustaleniu i podaniu danych o wysokości poniesionych nakładów, źródłach finansowania, pochodzeniu materiałów

⁴⁴ A. Rzepecki, *Problematyka wygaśnięcia Konkordatu zawartego między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską w dniu 10 lutego 1925 roku*, „Studia Erasmiana Wratislaviensia” 2011, z. 5, s. 285–304.

⁴⁵ Zob. P. Krawczyk, *Status prawny Kościoła katolickiego w PRL*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie” 2016, nr 37(110), s. 151–165.

⁴⁶ Por. A. Dziurok, *Kruchtoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego w latach 1945–1956 w województwie śląskim/katowickim*, Katowice 2012.

⁴⁷ Zob. A. Dziurok, *Wstęp* [w:] *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i nazw wyznaniowych 1945–1989*, wstęp, wybór dokumentów, red. A. Dziurok, Warszawa 2004, s. 17–75.

zużytych przy budowie i remoncie organów oraz – co najistotniejsze – ich wykonawcach. Zdarzało się, że zakup bądź remont organów, szczególnie w kościołach wiejskich, częściowo finansowany był przez Polonię, głównie w USA. Niektóre niedostępne w obrocie detalicznym materiały (np. blachę cynkową) nabywano za dewizy. Organy zakupywano, a także sprowadzano z terenów Ziem Zachodnich (kościół protestancki). SB analizowała również dokumentację pod kątem zezwoleń remontowych organów uznanych za zabytkowe przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Jak słusznie zauważył Bogusław Szymgin:

właściciel czy użytkownik zabytku (wynikało to z istoty poprzedniego ustroju) nie był w pełni upodmiotowiony. Konserwator, za którym stała siła państwa, był w uprzywilejowanej pozycji⁴⁸.

Z poszczególnych 14 referatów SB komend powiatowych/dzielnicy MO z terenu ówczesnego województwa krakowskiego wpłynęły do SB KWMO w Krakowie szczegółowe informacje o dokonywanych, najczęściej drobniejszych kontrolach, tak pod względem merytorycznym jak i formalnym, a także wszczynaniu postępowań karnych, w tym karno-skarbowych. Wykonawcy budowy organów oraz ich remontów pochodzili z różnych stron Polski, dlatego też interesowały się nimi również jednostki aparatu bezpieczeństwa w miejscach ich zamieszkania oraz prowadzenia stałej działalności gospodarczej. Drobne remonty i strojenia organów wykonywali lokalni organiści, pobierając symboliczne wynagrodzenie, na ogół nie mając zgłoszonej urzędowo działalności gospodarczej. Dużą rolę w gromadzeniu informacji odgrywali tajni współpracownicy aparatu bezpieczeństwa. Zdarzało się, że faktu budowy bądź remontu organów nie zgłaszano do Wydziału Finansowego prezydium powiatowej bądź wojewódzkiej rady narodowej. Dzięki zgromadzonej ponad 60 lat temu dokumentacji, obecnie archiwalnej, po byłej SB, a zdeponowanej w archiwach IPN, po części można ustalić ówczesnych organmistrzów oraz firmy zajmujące się zarówno budową, jak i remontami organów kościelnych na terenie ówczesnego województwa krakowskiego. SB dokonywała szczegółowych kontroli i analizy legalności działalności firm/zakładów organmistrzowskich, w tym Biernackiego z Krakowa, która często budowała oraz remontowała organy kościelne na tych i innych terenach Polski, np. na Górnym Śląsku⁴⁹, Opolszczyźnie⁵⁰.

Zgromadzony materiał archiwalny świadczy o permanentnej inwigilacji, kontroli i nękanii przez komunistyczne władze Kościoła katolickiego w Polsce, będącego „wrogiem numer jeden” narzuconej siłą od 1944 roku totalitarnej rzeczywistości, i stanowi przyczynek obnażający walkę komunistów z katolickim narodem na polu

⁴⁸ B. Szymgin, *System ochrony zabytków w Polsce – próba diagnozy* [w:] *System ochrony zabytków w Polsce – analiza, diagnoza, propozycje*, red. B. Szymgin, Lublin–Warszawa 2011, s. 10.

⁴⁹ Por. J. Gembalski, *Organy na Górnym Śląsku IV*, Katowice 2012.

⁵⁰ Por. G. Poźniak, *Katalog organów Diecezji Opolskiej. Cz. 1* [w:] *Z dziejów kultury chrześcijańskiej na Śląsku*, t. 80, Opole 2014, *passim*.

wyznaniowym na przykładzie byłych terenów galicyjskich. Antykościelna polityka państwa, szykany i represje wobec duchownych i episkopatu budziły zwykle reakcje solidarności i wsparcia wobec instytucji Kościoła⁵¹. Otrzymane z poszczególnych referatów SB komend MO z terenu województwa krakowskiego pisemne informacje naczelnik Wydział IV SB KWMO w Krakowie udostępnił do wykorzystania przez Wydział IV KWMO w Krakowie w łącznej liczbie 14 egzemplarzy. Następnie wydział ten 2 stycznia 1963 roku zwrócił po wykorzystaniu przedmiotowe pisma Wydziałowi IV SB⁵². Zawarte w dokumentach informacje zostały wykorzystane przez Wydział IV KWMO, zajmujący się m.in. ściganiem przestępstw gospodarczych, do prowadzenia postępowań sprawdzających i karnych wobec poszczególnych proboszczów i administratorów parafii oraz firm organmistrzowskich, a także osób fizycznych, które wykonywały na terenie województwa krakowskiego w wymienionych w dokumentach parafiach zakupu, montażu, remontu, a także strojenia kościelnych instrumentów organowych. Z innych źródeł, niezwiązanych z aparatem bezpieczeństwa, wiadomo, że większa część obwinionych została ukarana w formie grzywnien nakładanych przez kolegia karno-administracyjne w poszczególnych powiatach. Zakres postępowań karno-administracyjnych zawarty w poszczególnych aktach archiwalnych umożliwia szczegółowe odtworzenie tych postępowań karnych i stanowi materiał analityczny na odrębną syntezę.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Diecezjalne w Tarnowie (ADT)

sygn. PL 1/13, Akta personalne księży, ks. Jan Lech.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie (AIPN Kr)

sygn. AIPN Kr 039/10, Materiały dotyczące działalności duchowieństwa katolickiego na terenie województwa krakowskiego z lat 1950–1962.

sygn. AIPN Kr 039/2, t. 16, cz. 1, Meldunki i informacje dot[yczące] kleru.

sygn. AIPN Kr, 039/2, t. 17, cz. 1, Meldunki i informacje dot[yczące] kleru [1958–1961].

sygn. AIPN Kr, 039/2, t. 17, cz. 2, Meldunki i informacje dot[yczące] kleru [1958–1961].

sygn. AIPN Kr 07/3557, t. 2, Sprawa ewidencyjno-obserwacyjna dot[ycząca] ks. Jana Lecha.

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANKr)

sygn. 29/279/0/1.2/334, C.K. Komisja Ministerialna dla zniesienia ciężarów gruntowych w Krakowie, Kościół w Biesiadkach Biesiadki (dwór, gmina) Lewniowa (dwór, gmina) Żerków (dwór, gmina). *Instrukcja ewidencjonowania zabytkowych instrumentów muzycznych*, oprac. B. Bielawski, J. Gołos, B. Vogel, Warszawa 1985.

⁵¹ E. Szpak, *Mentalność ludności wiejskiej w PRL. Studium zmian*, Warszawa 2013, s. 271.

⁵² AIPN Kr 039/10, Pismo naczelnika Wydziału do spraw przestępstw gospodarczych KWMO w Krakowie do naczelnika Wydziału IV ds. BP KWMO w Krakowie z 2 stycznia 1963 r., k. 600.

Narodowy Instytut Dziedzictwa, *Rejestr zabytków nieruchomości – województwo małopolskie*, stan na 30 czerwca 2024 r.

Relacja Andrzeja Moskały z 30 sierpnia 2024 r. w zapisie autora.

Relacja Jana Brożka z 17 lipca 2024 r. w zapisie autora.

Relacja Zbigniewa Ropskiego z 10 czerwca 2024 r. w zapisie autora.

Uchwała nr XXXIV/398/2017 Rady Gminy Podegrodzie z dnia 27 grudnia 2017 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Podegrodzie na lata 2017–2020 (*Dziennik Urzędowy Województwa Małopolskiego* 2018, poz. 285).

Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń (Dz.U. 1971, nr 12, poz. 118).

Opracowania

Baran P., *Błogosławieństwo organów – wczoraj i dziś*, „Pro Musica Sacra” 2019, nr 17, s. 171–191.

Barczyński W., *Małopolski szlak bożogrobców*, Miechów 2012.

Bielawski B., *Rola rekonstrukcji w konserwacji zabytkowych instrumentów muzycznych*, „Ochrona Zabytków” 1993, t. 46, nr 3(182), s. 246–250.

Bieńko K., *Działalność Organmistrzowska Włodzimierza Truszczyńskiego*, „Seminare” 2013, t. 34, s. 367–385.

Brylla W.J., *Joseph Goebel* [w:] U. Pape, W. Hackel, C. Kirchner, *Lexikon norddeutscher Orgelbauer*, t. 4, Berlin 2017, s. 277.

Chwałek J., *Cechy i kryteria organów zabytkowych* [w:] B. Bielawski, T. Bojański, J. Chwałek, J. Gołos, W. Wojnarowski, *Organy zabytkowe. Referaty na konferencję organizowaną w Krakowie w dniach 8–9 marca 1972 r.*, Warszawa 1972, s. 5–13.

Danilewicz J., *Kościół i jego wnętrze w świetle przepisów prawno-liturgicznych*, Kielce 1948.

Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990 w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000.

Dorawa M., *Potrzeba ochrony i konserwacji zabytkowych organów*, „Ochrona Zabytków” 1970, t. 23, z. 2(89), s. 125–127.

Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003.

Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006.

Dziurok A., *Krucchozacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego w latach 1945–1956 w województwie śląskim/katowickim*, Katowice 2012.

Dziurok A., *Wstęp* [w:] *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, wstęp, wybór dokumentów, red. A. Dziurok, Warszawa 2004, s. 17–75.

Egzaminy mistrzowskie w Bydgoszczy, „Rzemieślnik Pomorski. Tygodnik Gospodarczy” 1948, nr 2, s. 5. *Encyklopedia Kościoła*, t. 2: L–Z, oprac. F.L. Cross, E.A. Livingstone, Warszawa 2004.

Gembalski J., *Organy na Górnym Śląsku*, t. IV, Katowice 2012.

Glugła P., *Biogramy Misjonarzy Ślązaków, pracujących w Tarnowie w latach 1904–1989*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2018, t. 51, z. 1, s. 171–191.

Glugła P., *Charakterystyka i działalność bp. Karola Pékali w świetle wybranych dokumentów proveniencji komunistycznej* [w:] *Biskupi w rzeczywistości politycznej Polski „ludowej”*, t. 2, red. R. Łatka, Warszawa 2022, s. 291–335.

Glugła P., *Komunistyczny fiskalizm jako jeden z instrumentów represji wobec Kościoła katolickiego przełomu lat 50. i 60. XX w. na przykładzie diecezji tarnowskiej* [w druku].

Gromada Ł., *500 lecie parafii Ostrowsko*, „Tatrzański Orzeł” 2013–2014, R. 66, nr 4, s. 7.

Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów, red. A. Jusupović, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013.

- Informator archidiecezji krakowskiej 2000. Parafie i kościoły*, oprac. P. Natanek, Kraków 2000.
- Kamiński W., *Organmistrze polscy* [w:] J.W. Reiss, *Mała encyklopedia muzyki*, red. S. Śledziński, Warszawa 1981.
- Katalog kościołów i duchowieństwa archidiecezji Krakowskiej rok 1958*, Kraków 1958.
- Kazienko E., *W kręgu świętych patronów nowotarskich w dobie średniowiecza*, „Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce” 2016, t. 126, s. 62–80.
- Kądziera P., *Kościół a Państwo w Polsce 1945–1965*, Wrocław 1990.
- Krawczyk P., *Status prawny Kościoła katolickiego w PRL*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie” 2016, nr 37(110), s. 151–165.
- Kumor B., *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w Małopolsce południowej do końca XVI wieku*, Warszawa 1962.
- Marecki J., *Represje wobec osób duchownych i zakonnych na terenie woj. krakowskiego 1944–1975. Leksykon biograficzny*, t. 1, Kraków 2014.
- Marecki J., *Represje wobec osób duchownych i zakonnych na terenie woj. krakowskiego 1944–1975. Leksykon biograficzny*, t. 2, Kraków 2016.
- Matoga P., *Historia organów w opactwie oo. Cystersów w Krakowie-Mogile*, „Kwartalnik Młodych Muzykologów UJ” 2018, nr 36(1), s. 25–26.
- Nowak A., *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786–1985*, t. III: K–P, Tarnów 2001.
- Pasierb J.S., *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*, przygotował J. Żmudziński, Warszawa 1995.
- Pasternak P., *Gdyński olbrzym, czyli organy Zygmunta Kamińskiego w kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gdyni*, „Musica Sacra” 2017, t. XIII, s. 251–285.
- Pasternak P., *Przyczynki do historii budownictwa organowego w PRL* [w:] *W kręgu kultury PRL. Muzyka. Rodzaje i style*, red. D. Skotarczak, K. Bittner, Poznań 2017, s. 169–171.
- Piekarz G., *Ks. Kazimierz Pasionek – „maestro” diecezji tarnowskiej w pielgrzymce wiary*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 2012, t. 31/1, s. 97–109.
- Pietrzyk A., *Działalność organmistrzowska rodziny Biernackich* [w:] *Organy i muzyka organowa IV*, red. J. Krassowski, Gdańsk 1982, s. 157–176.
- Polcyn H., *Czy brak rodzimych konserwatorów organów?*, „Ochrona Zabytków” 1970, R. 23, z. 2(89), s. 127–129.
- Poźniak G., *Katalog organów Diecezji Opolskiej*, cz. 1 [w:] *Z Dziejów kultury chrześcijańskiej na Śląsku*, t. 80, Opole 2014.
- Radziejewicz-Winnicki J., *Architektura organów w Polsce – geneza i ewolucja formy*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Architektura” 1986, nr 875, z. 5.
- Rzepecki A., *Problematyka wygaśnięcia Konkordatu zawartego między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską w dniu 10 lutego 1925 roku*, „Studia Erasmiana Wratislaviensia” 2011, z. 5, s. 285–304.
- Schematyzm Diecezji Tarnowskiej na rok 1977*, oprac. ks. J. Rzepa, Tarnów 1977.
- Skop B., *Organy katedry w Kwidzynie*, „Studia Zamkowe” 2020, t. 7, s. 187–214.
- Steczek Ł., *Działalność firmy organmistrzowskiej Biernacki w granicach archidiecezji katowickiej. Studium historyczno-instrumentoznawcze*, rozprawa doktorska napisana pod kier. dr. hab. H.A. Olszara, prof. UŚ w Wydziale Teologicznym na Uniwersytecie Śląskim, Katowice 2023, <https://opus.us.edu.pl/info/phd/USL8ccc6d5e10974f6abe3d7db580e32e85/> (22.05.2024).
- Szpak E., *Mentalność ludności wiejskiej w PRL. Studium zmian*, Warszawa 2013.
- Talarek K., *Diecezja tarnowska w latach 1945–1970. Problemy personalno-organizacyjne*, Tarnów 2012.
- Talarek K., *Kapłani diecezji tarnowskiej aresztowani i więzieni przez władze komunistyczne w latach 1946–1955*, Tarnów 2010.
- Terlecki R., *Miecz i tarcza komunizmu Historia aparatu bezpieczeństwa 1944–1990*, Kraków 2013.

- Tryba Ł., *Rys historyczny organów Wacława Biernackiego w Biesiadkach na podstawie kroniki parafialnej*, „Hosanna. Pismo organistów diecezji tarnowskiej” 2015, R. 10, nr 2(23), s. 38–42.
- Wierzbicki M., *Między męczeństwem a przystosowaniem. Kościół katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej pod rządami komunistów (1944–1989)*, „Pamięć i Sprawiedliwość. Pismo naukowe poświęcone historii najnowszej” 2017, t. 1(29), s. 17–24.
- Wiśniewski J., *Miasto Wolbrom w Olkuskiem*, b.m.w., 1934.
- X. M.S., *Organy* [w:] *Podręczna Ecyklopedia Kościelna*, t. 29–30: *N–O–P*, oprac. S. Gall i red. Z. Chelmiński, Warszawa 1913, s. 237–238.
- Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003.
- Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce 1944–1989*, Warszawa 2003.

Netografia

- Majchrzak A., *Kościół Przemienienia Pańskiego i Nawiedzenia NMP Kamienica (małopolskie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/704-kamienica-kosciol-przemienienia-panskiego-i-nawiedzenia-nmp> (16.05.2024).
- Mamel M., *Kościół św. Wojciecha Krzczów (małopolskie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/1226-krzczow-kosciol-sw-wojciecha> (16.05.2024).
- Mamel M., *Sanktuarium Matki Bożej Opiekunki i Królowej Rodzin Maków Podhalański (małopolskie)*, https://musicamsacram.pl/instrumenty/1699-makow-podhalanski-sanktuarium-matki-bozej-opiekunki-i-krolowej-rodzin#google_vignette (12.05.2024).
- Mąka J., *Kościół św. Jana Chrzciciela Lubień (małopolskie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/842-lubien-kosciol-sw-jana-chrzciciela> (16.05.2024).
- Mąka J., *Kościół Wniebowzięcia NMP Szreniawa (małopolskie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/1016-szreniawa-kosciol-wniebowziecia-nmp> (16.05.2024).
- Pajor P., *Kościół Opieki Matki Bożej Kamień (małopolskie)*, https://musicamsacram.pl/instrumenty/1109-kamien-kosciol-opieki-matki-bozej#google_vignette (16.05.2024).
- Pajor P., *Kościół Narodzenia NMP Igołomia (małopolskie)*, https://musicamsacram.pl/instrumenty/1319-igolomia-kosciol-narodzenia-nmp#google_vignette (10.05.2024).
- Parafia Ostrowsko. *Historia parafii*, <http://parafiaostrowsko.info/wordpress/index.php/historia-parafii/> (18.05.2024).
- Wirtualne Muzeum Zabytkowych Instrumentów Muzycznych, <https://zabytkoweinstrumenty.wordpress.com/tag/produkcja-fisharmonii-w-polsce/> (16.05.2024).

ANEKS

Problematyka organów kościelnych w poufnych zapisach Służby Bezpieczeństwa w województwie krakowskim z lat 50. i 60. XX wieku

Bochnia

Na terenie powiatu bocheńskiego, jak wynika z przesłanego pisma, przeprowadzono w poddanym analizie okresie budowę organów w aż dziewięciu świątyniach. Były one zlokalizowane w Niepołomicach, Niegowici, Woli Batorskiej, Rzeszawie,

Łęzkowicach, Cikowicach, Nowym Wiśniczu, Pogwizdowie i Chronowie¹. W parafii Niepołomice montażu nowych organów dokonywała prywatna firma Wandy Bier-nackiej z Krakowa, mająca siedzibę przy ulicy Skwerowej 44. Koszt budowy nowych organów wyniósł 500 tys. złotych, a prace przy nich wykonywano w latach 1959–1961. Ta sama firma dokonała budowy organów w Niegowici za 200 tys. złotych i w Wiśniczu Nowym kosztem 160 tys. złotych. W trakcie sporządzania informa-cji prowadzono budowę organów w parafii Wola Batorska. Ich koszt miał wynieść około 200 tys. złotych. Podobne prace firma ta prowadziła w pozostałych wymie-nionych parafiach. W parafii Rzezawa natomiast w 1959 roku strojenia i czyszcze-nia organów dokonał organmistrz Jan Dziedzic z Warszawy kosztem 5 tys. złotych, jednak jak zapisano, brak było bliższych danych odnośnie do tej firmy².

Brzesko

Zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Brzesku, Sta-nisław Musiał, informował Wydział IV SB KWMO w Krakowie, że na terenie po-wiatu Brzesko remontu i przebudowy organów dokonywano w dwóch parafiach – w Jadownikach³, gdzie remont był prowadzony w latach 1958–1959, a jego koszt wyniósł około 600 tys. złotych (fundusze na ten cel pochodziły ze składek ludności i co interesujące – dokonana zbiórka za okres objęty ustawą opodatko-wana była 8 tys. złotych i podatek, jak zapisano, „ściągnięto”), oraz Biesiadkach⁴, gdzie remont organów w lokalnym kościele przeprowadzano stopniowo w latach 1960–1961. Proboszcz parafii, ks. Feliks Pudelko, podał, że koszt remontu zamknął się w granicach około 90 tys. złotych, a fundusze na ten cel pochodziły z dobrowolnych składek parafian⁵.

Aparat bezpieczeństwa w całej Polsce, w tym również w województwie kra-kowskim, a w nim w powiecie brzeskim, nieustannie interesował się przeprowa-dzaniem przez poszczególnych proboszczów zbiórek finansowych i rzeczowych na różnego rodzaju cele kościelne. Z upływem lat SB zauważyła, że zbiórki te organizowane były w „formie bardziej przemyślanej, a nie tak jak poprzednio”.

¹ Zob. szerzej o tych kościołach i parafiach: *Katalog kościołów i duchowieństwa archidiecezji Krakowskiej rok 1958*, Kraków 1958, s. 151–153; *Schematyzm Diecezji Tarnowskiej na rok 1977*, oprac. ks. J. Rzepa, Tarnów 1977, s. 134–137.

² AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta do spraw bezpieczeństwa Miejskiej Komendy MO w Bochni M. Kowala do naczelnika Wydziału IV do spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 21.09.1962 r., k. 579.

³ Dzieje kościoła i parafii pw. św. Prokopa Opata w Jadownikach zob. *Schematyzm Diecezji Tarnowskiej...*, s. 144–146.

⁴ Kościół pw. św. Mateusza Apostoła i Ewangelisty zob. *ibidem*, s. 157–158.

⁵ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta do Spraw Bezpieczeństwa Komendy Powia-towej MO w Brzesku S. Musiała do naczelnika Wydziału IV do spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 22.09.1962 r., k. 580.

Jako przykład podano ks. Pudełko z Biesiadek, który organizując zbiórkę na przebudowę organów, zastanawiał się nad jej formą. Zdaniem SB:

[b]y nie naruszyć obowiązujących przepisów prawnych, przyjął on bardzo szeroki wachlarz form dokonywania zbiórki dosyć trudny do uchwycenia, na przykład od zbiórki w kościele przez wyznaczoną osobę, która na liście znaczy każdego wpłacającego, aż do zbierania przez dzieci butelek i przynoszenia ich na plebanie, jak też nawoływanie dzieci do oszczędności, które z kolei przekazywane są organizatorowi. Jest to czynione pod hasłem „oszczędności na cukierkach”⁶.

W kolejnym meldunku dotyczącym sytuacji w środowisku duchowieństwa SB informowała swoich zwierzchników w Krakowie, że w miejscowościach Biesiadki, Lewniowa, Żerków⁷ ks. proboszcz Pudełko, wicedziekan dekanatu czchowskiego, namawiał dzieci do zbiórek pieniędzy na terenie szkoły na zakup organów. Stwierdzono jednak, że sprawę na Kolegium karno-administracyjne⁸ nie da się skierować, dlatego też SB szukała innych sposobów zdobycia „twardych” dowodów winy, aby wytoczyć kapłanowi sprawę karną⁹. Brzeska SB wyznaczyła sobie jako jedno z zadań, aby zabezpieczyć stały dopływ informacji ze źródeł agenturalnych i innych o sposobie organizowania zbiórki na przebudowę organów przez tego kapłana celem uzyskania dowodów, które pozwoliłyby go pociągnąć do odpowiedzialności karno-administracyjnej. Za wykonanie tego przedsięwzięcia odpowiedzialny był starszy oficer operacyjny SB, Zygmunt Koziół, przy współudziale zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa, kpt. SB Stanisława Musiała¹⁰. W sporządzonym przez SB w Brzesku „Kierunkowym planie pracy na III kwartał 1960 roku” podano zamierzone do wdrożenia przedsięwzięcia i ich realizację „po zagadnieniach kleru świeckiego”. SB liczyła się z faktem, że

Kler jak i elementy klerykalne przyjęły nowe formy swej działalności. Jak wynika z dotychczasowego rozeznania to polega ona na tym, że działalność ich jest bardziej przemysłana i nie rzucająca się tak jak obserwowaliśmy to poprzednio¹¹.

⁶AIPN Kr, 039/2, t. 17, cz. 1, Meldunki i informacje dot[yczące] kleru [1958–1961], Zagadnienie Wydziału III. Kler świecki, część 2 [Brzesko], k. 66.

⁷ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: ANKr), sygn. 29/279/0/1.2/334, C.K. Komisja Ministerialna dla zniesienia ciężarów gruntowych w Krakowie, Kościół w Biesiadkach Biesiadki (dwór, gmina) Lewniowa (dwór, gmina) Żerków (dwór, gmina), k. 1–30.

⁸ Kolegia ds. wykroczeń były organem pozasądowym, który od 1951 r. w PRL orzekał w I instancji w sprawach o wykroczenia, choć tradycja postępowania w sprawach wykroczeń sięga dwudziestolecia międzywojennego (jednak wówczas sprawy tego typu rozpatrywane były urzędniczo, jednoosobowo). Działały przy organach administracji, a w 1990 r. zostały przejęte przez Ministerstwo Sprawiedliwości, funkcjonując od tej pory przy sądach rejonowych. Zob. ustawa z 20 maja 1971 r. o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń (Dz.U. 1971, nr 12, poz. 118).

⁹ AIPN Kr, 039/2, t. 17, cz. 1, Zagadnienie Wydziału III. Kler świecki, część 2 [Brzesko, b.d.], k. 75.

¹⁰ *Ibidem*, k. 70.

¹¹ AIPN Kr, 039/2, t. 17, cz. 1, Kierunkowy plan pracy na III kwartał 1960 roku, Brzesko 18 lipca 1960 r., k. 79–80.

Stąd też priorytetem były planowane przez brzeską SB długofalowe przedsięwzięcia w dwóch kierunkach: po pierwsze, typowanie i opracowywanie kandydatów na tajnych współpracowników wśród wartościowych i znaczących duchownych, po wtóre – działania prowadzące do kompromitacji kleru i aktywu kościelnego przy zastosowaniu przedsięwzięć zmierzających do ich izolacji od społeczeństwa, w tym od nauczania. Odnośnie do ks. Pudełko i planowanego remontu organów zalecano, aby w porozumieniu z terenowymi posterunkami MO zabezpieczyć ze źródeł agenturalnych stały dopływ informacji o sposobie organizowania różnego rodzaju zbiórek na cele kościelne, ze szczególnym zwróceniem uwagi na proboszcza parafii Biesiadki, który dokonywał zbiórki na przebudowę organów¹². Warto zaznaczyć, że organy te są zabytkowe¹³, podobnie jak cały kościół, a na remont instrumentu proboszcz uprzednio uzyskał zezwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków¹⁴. Jednak komunistyczne organy dochodzeniowo-śledcze za dokonanie nielegalnej zbiórki skierowały wniosek o ukaranie proboszcza przez Kolegium karno-administracyjne w Brzesku. W obydwu parafiach prace prowadziła, jak zapisano, firma Władysława¹⁵ Biernackiego i spółki z ulicy Franciszkańskiej w Krakowie, używając do tego własnych materiałów¹⁶.

Dąbrowa Tarnowska

Z Dąbrowy Tarnowskiej wpłynęła informacja, że na terenie powiatu od 1959 roku nie przeprowadzano żadnych remontów organów w kościołach, natomiast w parafii Wietrzychowice¹⁷ w 1958 roku były instalowane nowe „radio-organy”, które to zostały zakupione przez Klub Polonijny Parafian Wietrzychowickich w USA, a następnie przesłane do Wietrzychowic i zainstalowane. Inicjatorem zakupu tych organów był obywatel USA, Józef Migala rodem z Wietrzychowic, który jak zapisano, „w czasie pobytu na tutejszym terenie odwiedzał księdza Opokę Jakuba¹⁸ proboszcza parafii Wietrzychowice”. Również w 1958 roku odnawiano

¹² *Ibidem*, k. 81.

¹³ W Polsce za zabytkowe uznaje się organy wybudowane przed 1939 r. Por. *Instrukcja ewidencjonowania zabytkowych instrumentów muzycznych*, oprac. B. Bielawski, J. Gołos, B. Vogel, Warszawa 1985.

¹⁴ AIPN Kr, 039/2, t. 17, cz. 1, Meldunek dotyczący sytuacji w środowisku kleru, Brzesko 15 lipca 1960 r., k. 75.

¹⁵ Takie imię podawano konsekwentnie w całej dokumentacji SB.

¹⁶ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta do spraw bezpieczeństwa Miejskiej Komendy MO w Brzesku S. Musiała do naczelnika Wydziału IV do spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 22.09.1962 r., k. 580.

¹⁷ Kościół i parafia w Wietrzychowicach pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Parafia powstała ok. XIII w. Obecny kościół zbudowano w latach 1917–1924. Zob. *Schematyzm Diecezji Tarnowskiej...*, s. 374–375.

¹⁸ Ks. Jakub Opoka (ur. 11 listopada 1889 w Tęgoborzu, zm. 14 grudnia 1965 w Wietrzychowicach) – kapłan rzymskokatolicki diecezji tarnowskiej (prezbiterat 1914). Wikariusz i katecheta w Oleśnie,

kościół parafialny w Oleśnie i były czyszczone i strojone organy kościelne, których to czynności dokonał Bereż [?] z Krakowa. W dokumencie brak danych dotyczących jego poprawnego zapisu nazwiska, imienia oraz adresu firmy¹⁹.

Jaworzno

Kolejny raport z gryfem „tajne” wpłynął z referatu SB Komendy Miejskiej MO w Jaworznie. Informowano w nim, że przeprowadzono rozeznanie operacyjne w sprawie budowy i remontów organów w poszczególnych kościołach na terenie miasta Jaworzno oraz powiatu i stwierdzono, iż w parafii Dąbrowa Narodowa, a także Szczakowa i Jaworzno od 1959 do 1962 roku nie budowano i nie remontowano organów kościelnych. Niemniej SB weszła w posiadanie informacji, zapewne od tajnego współpracownika, że organy w Jaworznie nie funkcjonują prawidłowo, co stwierdzić miał sam organista tej parafii, i w związku z tym w najbliższym czasie miał być przeprowadzony ich remont. Informowano też, że w przypadku rozpoczęcia takiego remontu SB w Jaworznie będzie meldunkami informować o tym fakcie SB w KWMO w Krakowie²⁰.

W kolejnym meldunku informacyjnym z 25 lutego 1963 roku SB w Jaworznie podała, że z materiałów operacyjnych, jakie uzyskano, wynika, iż dziekan i administrator parafii Jaworzno, ks. Stanisław Bajer²¹, zatrudnił przy remoncie organów w kościele pracowników firmy z Katowic. Bezpiecze nie udało się ustalić nazwy tej firmy ani danych personalnych zatrudnionych tam pracowników z powodu, jak to określono, „występujących trudności”. Pracownicy ci końcem 1962 roku wymontowali ze starego kościoła organy, które po ukończeniu remontu miały zostać zamontowane w nowym kościele. Również i w tym zakresie SB miała trudności z ustaleniem nakładów finansowych poniesionych przez parafię na remont tych organów²².

Nowym Sączu, Kolbuszowej, Padwi. Administrator w Brzesku, proboszcz w Wietrzychowicach (od 1935 r.); dziekan dekanatu radłowskiego. Zob. A. Nowak, *Słownik biograficzny...*, s. 265–266.

¹⁹ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta do spraw bezpieczeństwa Miejskiej Komendy MO w Dąbrowie Tarnowskiej A. Gadziały do naczelnika Wydziału IV do Spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 22.09.1962 r., k. 581.

²⁰ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Komendy Miejskiej MO do Spraw Bezpieczeństwa w Jaworznie J. Górskiego do naczelnika Wydziału IV do Spraw BP KWMO w Krakowie z dnia 13.09.1962 r., k. 576.

²¹ Ks. Stanisław Bajer (ur. 1907 w Wiśniowej, zm. 1963 w Krakowie) – kapłan rzymskokatolicki archidiecezji krakowskiej (prezbiterat 1931), wikariusz w parafiach: Babice, Szczakowa, administrator parafii w Oświęcimiu, Kętach oraz pw. św. Wojciecha i św. Katarzyny w Jaworznie (1946–1955), także proboszcz (1957–1963), proboszcz i prepozyt parafii pw. Wszystkich Świętych w Krakowie (1955–1957). Przez wiele lat inwigilowany i rozpracowywany przez SB, aresztowany i karany. Zob. J. Marecki, *Represje wobec osób duchownych...*, s. 22–25.

²² AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Powiatowej Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Jaworznie do naczelnika Wydziału IV do Spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 25.02.1963 r., k. 601.

Kraków-Nowa Huta

Z Komendy Dzielnicowej MO w Nowej Hucie, w której zastępcą komendanta ds. bezpieczeństwa był mjr Władysław Żyła, wpłynęła informacja, że w 1961 roku na terenie Nowej Huty dokonano remontu organów w kościele w Mogile²³. Osobami mogącymi udzielić wyjaśnień na pytania, które zawarte były w piśmie Wydziału IV SB KWMO w Krakowie, był miejscowy organista lub przeor klasztoru, ojciec Jacek. Problemem było jednak to, że z ani jednym, ani drugim SB nie utrzymywała kontaktów. Dlatego podano, że nowohucka SB nie może dać wyczerpującej odpowiedzi. Z pisma wynika ponadto, iż wojewódzka SB w Krakowie prowadziła działania operacyjne w tym klasztorze, dlatego mjr Żyła zapytał w piśmie organ nadrzędny, czy rozmowa z organistą o nazwisku Dynia „nie będzie komplikowała w waszym zainteresowaniu się tą sprawą”, wnosząc o telefoniczne powiadomienie go w tym zakresie. Równocześnie wyjaśnił, iż „z braku odpowiednich możliwości” – nie podając jakich – „we wszystkich parafiach na terenie nadzorowanym przez KD MO Nowa Huta odpowiedź zostaje podana z opóźnieniem”²⁴.

Kraków-powiat

Służba Bezpieczeństwa KPMO w Krakowie podała, że w miejscowości Kamień, w kościele parafialnym należącym do księży kanoników regularnych, miejscowy proboszcz ks. Franciszek Gryboś zakupił w 1955 [1958] roku²⁵ od Wojciecha Zagórdy²⁶, zamieszkałego w Czernichowie, organy, które Zagórda²⁷ po demontażu, w częściach, przywiózł z terenu Ziemi Zachodnich. Organy te sprzedał ks. Grybosowi za kwotę 150 tys. złotych, dokonując w tej cenie ich montażu w kościele. Ponieważ jednak organy te okazały się stare oraz słabe technicznie i cena ich wydawała się zawyżona, ks. Gryboś wypłacił za nie Zagórdzie ostatecznie tylko 37 tys.

²³ W 1954 r. odbyła się wizytacja kanoniczna i w sprawozdaniu powizytacyjnym zapisano potrzebę gruntownego ich remontu, który rozpoczęto w tym roku. Do prac przy pozytywie zaangażowano firmę W. Biernackiego z Krakowa. Zob. P. Matoga, *Historia organów w opactwie oo. Cystersów w Krakowie-Mogile*, „Kwartalnik Młodych Muzykologów UJ” 2018, nr 36(1), s. 25–26.

²⁴ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta do Spraw Bezpieczeństwa Komendy Dzielnicowej MO w Nowej Hucie mjr. W. Żyły do naczelnika Wydziału IV do spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 18.10.1962 r., k. 594.

²⁵ W informacji SB KPMO w Krakowie podano rok 1958, natomiast P. Pajor podaje 1955 r., opierając się na Karcie ewidencyjnej zabytku (opracowanej przez E. Kubalę) oraz oględzinach własnych instrumentu 5 lutego 2015 r. Por. P. Pajor, *Kościół Opieki Matki Bożej Kamień (małopolskie)*, https://musicamsacram.pl/instrumenty/1109-kamien-kosciol-opieki-matki-bozej#google_vignette (16.05.2024).

²⁶ W dokumentach SB pisany konsekwentnie jako Wojciech Zagurda.

²⁷ Wojciech Zagórda – organmistrz, generalny przedstawiciel firmy organmistrzowskiej Gebr. Rieger z Krnova (Czechy), prowadził Koncesjonowaną Wytwórnę Organów Kościelnych, Koncertowych i Salonowych w Czernichowie koło Krakowa. Zob. Wirtualne Muzeum Zabytkowych Instrumentów Muzycznych, <https://zabytkoweinstrumenty.wordpress.com/tag/produkcja-fisharmonii-w-polsce/> (16.05.2024).

złotych. Sprawa ta znalazła swój epilog w sądzie, który orzekł, że Zagórda zwróci ks. Grybosowi uzyskane za organy pieniądze oraz zabierze sobie instrument. Do SB dotarły informacje, że Zagórda czuł się pokrzywdzony takim stanowiskiem sądu i postępowaniem ks. Grybosia. Służba Bezpieczeństwa sprawdziła ten wątek i okazało się, że informacje odnośnie do Zagórdy wskazywały na to, iż trudnił się on wykonywaniem robót związanych z reperacją i montażem organów kościelnych.

W innej miejscowości podkrakowskiej, o nazwie Mydlniki (obecnie dzielnica Krakowa), kolejnym organmistrzem był Józef Buła, który w miejscu swojego zamieszkania prowadził warsztat naprawy organów oraz trudnił się ich strojeniem. Materiały i surowce otrzymywał z Cechu Rzemiosła. Ponadto jak stwierdzono, kupował m.in. blachę cynkową za dewizy w PKO, które otrzymywał z USA od swojej rodziny. Po dokonaniu szczegółowego sprawdzenia działalności Buły okazało się, że jego obroty na przestrzeni 1961 roku wyniosły około 54 tys. złotych. Prowadził on m.in. naprawę organów w kościele parafialnym w Mydlnikach w 1961 roku, zawierając umowę z miejscowym proboszczem, ks. Stanisławem Zolichem. Za wykonanie tej pracy pobrał wówczas kwotę 35 100 zł. Podobne naprawy organów prowadził i stosowne umowy zawierał w Wiślicy z ks. Pawłem Wołoszynem, w Mostach koło Kielc z ks. Stanisławem Kudelskim, w Piotrkowicach koło Kielc z ks. Janem Wiorkiem, w Kielcach w kościele pw. św. Józefa oraz Szydłówku z ks. Sobańskim. Przed każdorazowym zawarciem umowy konsultował się zawsze z członkami komitetu kościelnego, uzgadniając cenę za wykonanie prac. Ustalono również, że Buła był zatrudniony w prywatnej firmie naprawy organów należącej do Biernackiego, a mieszczącej się w Krakowie przy ulicy Franciszkańskiej 4. Ponadto stwierdzono, że w latach 1959–1962 prowadzone były remonty organów w kościele we Wróblowicach. Prace te zlecał ówczesny proboszcz, ks. Stefan Guśpiel, który po 1962 roku był na emeryturze. Także w miejscowości Strumiany w tamtejszym kościele parafialnym prowadzony był remont miechów przy organach, który zlecił tamtejszy proboszcz, ks. Józef Kalemba. W obydwu przypadkach prace te wykonywane były przez nieznaną bliżej ludzi, fachowców z Krakowa²⁸.

Limanowa

W piśmie referatu Służby Bezpieczeństwa KPMO w Limanowej zawarto informację, że w kościele parafialnym w Limanowej²⁹ w latach 1958–1959 rozpoczęto prace przy remoncie organów w celu ich odrestaurowania i dodania dalszych głosów organowych. Również w tym przypadku wykonawcą robót była firma

²⁸ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Powiatowej Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Krakowie mjr. J. Dyśko do naczelnika Wydziału IV do spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 23.10.1962 r., k. 595–596.

²⁹ Kościół i parafia w Limanowej pw. Matki Boskiej Bolesnej. Obecny kościół zbudowano w latach 1911–1918. Zob. *Schematyzm Diecezji Tarnowskiej...*, s. 270–272.

prywatna Biernackiego z Krakowa. Do końca września 1962 roku wykonała ona pracę wycenioną około 200 tys. złotych. Roboty zostały jednak w połowie roku przerwane, ponieważ Wydział Finansowy PPRN w Limanowej po przeprowadzeniu kontroli (na wniosek aparatu bezpieczeństwa) wszczął dochodzenie finansowe dotyczące wszelkich prac przy budowie budynku i organów kościelnych. Służba Bezpieczeństwa utyskiwała, że szczegółowych danych o wysokości sumy, za jaką zakupione zostały organy, i dokładnego adresu firmy Biernackiego nie posiada.

W innej miejscowości, o nazwie Ujanowice³⁰, w 1957 roku rozpoczęto remont organów w miejscowym kościele. Także i w tym przypadku SB miała trudności dotyczące ustalenia sumy, za jaką zostały wykonane prace przy remoncie, oraz wykonawców. Argumentowano to tym, że nie było operacyjnych możliwości dotarcia do administratora parafii, który był w posiadaniu całej dokumentacji i nikomu nie udzielał w tym zakresie żadnych informacji. Przeprowadzona na wniosek SB kontrola przez Wydział Finansowy PPRN nie dała, jak to określono, „pożądanych rezultatów”, ponieważ ks. Bernardyn Dziedziak³¹ nie udostępnił ksiąg, w których była mowa o przeprowadzonym remoncie. Od lat był on bardzo negatywnie oceniany przez władzę „ludową” z uwagi na bezkompromisową antykomunistyczną postawę³².

W roku 1956 roku były proboszcz parafii Kamienica, ks. Jan Lech³³, antykomunista³⁴ skazany na więzienie w procesie ugrupowania o krypt. „Odwet

³⁰ Parafia pw. św. Michała Archaniola w Ujanowicach powstała prawdopodobnie w XIII w. Kościół zbudowano w latach 1509–1526 z fundacji klarysek starosądeckich, przebudowywany. Zob. *ibidem*, s. 519–522.

³¹ Ks. Bernardyn Dziedziak (ur. 1900 w Białej Wyżnej, zm. 1986 w Ujanowicach) – kapłan rzymskokatolicki (prezbiterat 1923). Wikariusz (1923–1929) i proboszcz (1930–1981) parafii Ujanowice, tamże rezydent. Sekretarz generalny Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Tarnowie (1929), dziekan dekanatu limanowskiego (1938–1973) i dekanatu ujanowickiego (1973–1981). Po 1945 r. utrzymywał kontakty z podziemiem niepodległościowym. Permanentnie inwigilowany i prześladowany (karany) przez reżim komunistyczny wraz ze swoim bratem, ks. dr. Ignacym Dziedziakiem. Zob. J. Marecki, *Represje wobec osób...*, t. 2, s. 116–122.

³² AIPN Kr 039/2, t. 16, cz. 1, Charakterystyka po zagadnieniach kleru pow[iatu] Limanowskiego, Limanowa 3 XII 1958, k. 15, 23.

³³ Ks. Jan Lech (ur. 8 stycznia 1904 w Brzezówce, gm. Szczucin, zm. 17 października 1976) – kapłan rzymskokatolicki (prezbiterat 1929). Wikariusz w Wierzchosławicach (do 5 marca 1932 r.), administrator parafii Dębno (do 1 sierpnia 1932 r.), wikariusz w Bochni (1932–1933). W wieku 29 lat został proboszczem w Krasnem-Lasocicach, powiat limanowski (1933–1949). Proboszcz w Kamienicy, powiat limanowski (do 1952 r.). Aresztowany przez UB, skazany przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Krakowie na 10 lat więzienia i pozbawienie praw publicznych i obywatelskich na 3 lata oraz całkowity przepadek mienia, więziony w Wiśniczu Nowym, Wronkach, zwolniony w 1956 r. Od powrotu do Kamienicy nieustannie inwigilowany, represjonowany. Powtórnie aresztowany w 1958 r., oczyszczony z zarzutów. W III RP zrehabilitowany. Zob. Archiwum Diecezjalne w Tarnowie (ADT), Akta personalne księży, ks. Jan Lech, sygn. PL 1/13; K. Talarek, *Kapłani diecezji tarnowskiej aresztowani i więzieni przez władze komunistyczne w latach 1946–1955*, Tarnów 2010, s. 112–115.

³⁴ AIPN Kr 039/2, t. 16, cz. 1, Charakterystyka po zagadnieniach kleru pow[iatu] Limanowskiego, Limanowa 3 XII 1958, k. 21, 23.

Górski³⁵, który uprzednio był przez komunistyczne władze posądzony o morderstwo, a następnie w toku procesu sądowego oczyszczony z zarzutów, zakupił organy od nieznanej bezpiece firmy za cenę około 400 dolarów, które otrzymał uprzednio od Polonii Amerykańskiej. Prace montażowe instrumentu były przeprowadzane etapowo. Jednak łącznej sumy, za jaką zostały wykonane roboty, SB nie zdołała ustalić, a bliższe dane odnośnie do nazwisk wykonawców miała uzyskać w chwili przyjazdu tej grupy fachowców z firmy, która wykonywała prace montażowe³⁶.

Do kościoła w Przyszowej zostały zakupione organy od firmy państwowej w Warszawie, która również wykonała prace montażowe na przełomie 1960 i 1961 roku. Montażu organów dokonał człowiek nazwisku Jacher, natomiast prace stolarskie – Feliks Wardęgą zamieszkały w Stroniu. Równocześnie SB informowała, że w montażu organów brały udział inne osoby, w tym Stanisław Waciał zamieszkały w Warszawie. Według uzyskanych danych był on pracownikiem firmy warszawskiej, o której była mowa powyżej. Za wykonane prace wystawił rachunki na 7 i 8 tys. złotych. Drugim był Stanisław Czarny, także z Warszawy z tej samej firmy, który za swoją pracę przy instalacji organów wystawił rachunek na kwotę 10 tys. złotych. Zygmunt Sosita z tej samej firmy wystawił natomiast rachunek na kwotę 20 tys. złotych, a Władysław Krasieński, zamieszkały w Pruszkowie, też zatrudniony w tej firmie, wystawił rachunki na 8 i 17 tys. złotych. SB nie posiadała bliższych informacji i rozeznania co do wspomnianych osób i zatrudniające je firmy.

W miejscowości Krasne-Lasocice zostały w latach 1955–1958 wykonane prace przy budowie organów. Montażem instrumentu zajmował się miejscowy organista Józef Kaleta przy pomocy miejscowych wiejskich stolarzy. Nie uzyskano informacji, jaką sumę pobrali wykonawcy, gdyż jak zaznaczyła SB, „przeprowadzone rozmowy na ten temat nie dały pozytywnych rezultatów. Cena, jak i źródło zakupu organów drogą kontaktów operacyjnych nie zostało ustalone albowiem zakupu dokonał osobiście miejscowy proboszcz ksiądz Maciej Rzeszut³⁷. Zastępca komendanta Komendy Powiatowej MO w Limanowej ds. SB, Henryk Korzeniowski, zastrzegł jednak w piśmie, że w toku dalszej pracy operacyjnej

³⁵ AIPN Kr 07/3557, t. 2, Sprawa ewidencyjno-obszernyjna dot. ks. Jana Lecha. Materiały dotyczące proboszcza parafii w m. Kamienica pow. limanowski, byłego członka nielegalnej organizacji „Odwet Górski” skazanego wyrokiem WSR w Krakowie na karę więzienia.

³⁶ Obecnie kościół w Kamienicy pw. Przemienienia Pańskiego i Nawiedzenia NMP dysponuje organami wytworzonymi w 1962 r. przez firmę Biernackiego. Por. A. Majchrzak, *Kościół Przemienienia Pańskiego i Nawiedzenia NMP Kamienica (małopolskie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/704-kamienica-kosciol-przemienienia-panskiego-i-nawiedzenia-nmp> (16.05.2024).

³⁷ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Komendy Miejskiej MO do Spraw Bezpieczeństwa w Limanowej H. Korzeniowskiego do naczelnika Wydziału IV do spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 25.09.1962 r., k. 582–583.

zostaną ustalone nazwiska, firmy oraz ceny zakupu organów, a informacje te będą przesłane do Wydziału IV SB KWMO w Krakowie³⁸.

Miechów

Interesująca odpowiedź na pismo z 3 września 1962 roku dotyczące budowy i remontu organów wpłynęła do naczelnika Wydziału IV SB KWMO w Krakowie z SB w Miechowie. Informowano, że w parafii Szreniawa³⁹ od 3 lat budowane są organy. Koszt ich budowy miał wynosić 340 tys. złotych. Posłużono się informacjami uzyskanymi od tajnego współpracownika o pseudonimie „Sosna”, który podał, że fundusze na budowę organów pochodzą z corocznych kolęd. Z każdorocznej kolędy uzyskano z ofiar wiernych łącznie po 50 tys. złotych. Do zakończenia budowy brakowało wówczas jeszcze 80–100 tys. złotych. Natomiast w 1959 roku ukończono budowę organów w parafii Chodów⁴⁰. Koszt całego przedsięwzięcia miał wynosić około 600 tys. złotych, co jak podawano, „nie jest jednak pewne, ponieważ sprawy finansowe prowadzi wyłącznie proboszcz i nikogo nie w tajemnicza w te sprawy”⁴¹.

W parafii Szreniawa i w innych parafiach na terenie powiatu miechowskiego budowy i remonty organów dokonywała prywatna firma Biernacki i Spółka z siedzibą w Krakowie przy ulicy Franciszkańskiej 4⁴². O materiał na budowę starał się wyłącznie wykonawca. Kolejni informatorzy o pseudonimach „Zając” oraz „Humanista” podali, że w parafii Sławice w 1962 roku przeprowadzono strojenie i czyszczenie organów⁴³. Na ten cel zebrano 25 tys. złotych. Za całokształt czynności wykonawca otrzymał 7 tys. złotych, żądając 8 tys. złotych, dlatego powstał spór między zleceniodawcą a wykonawcą. W podsumowaniu podano, że w miarę uzyskiwania dalszych danych Wojewódzka SB w Krakowie będzie na bieżąco informowana⁴⁴.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Według J. Mąki w kościele pw. Wniebowzięcia NMP w Szreniawie znajdujące się organy to „[i]nstrument z ziem odzyskanych [*sic!*] zamontowany i przebudowany przez Wacława Biernackiego z Krakowa w 1962 roku”. J. Mąka, *Kościół Wniebowzięcia NMP Szreniawa (małopolskie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/1016-szreniawa-kosciol-wniebowziecia-nmp> (16.05.2024).

⁴⁰ Budowniczym organów był zakład Wacława Biernackiego, a ich poświęcenia dokonano w 1959 r. Relacja Zbigniewa Ropskiego z 10 czerwca 2024 r. w zapisie autora.

⁴¹ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Miejskiej Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Miechowie T. Ciepały do naczelnika Wydziału IV do Spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 20.10.1962 r., k. 578.

⁴² Zob. A. Pietrzyk, *Działalność organmistrzowska rodziny Biernackich* [w:] *Organy i muzyka organowa IV*, red. J. Krassowski, Gdańsk 1982, s. 158.

⁴³ W kościele pw. św. Wojciecha w Sławicach Szlacheckich mały chór muzyczny podtrzymywany przez dwa filary mieści niewielkie organy. Zob. W. Barczyński, *Małopolski szlak bożogrobców*, Miechów 2012, s. 48–52.

⁴⁴ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Miejskiej Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Miechowie T. Ciepały do naczelnika Wydziału IV do Spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 20.10.1962 r., k. 578.

Myślenice

Z referatu SB KPMO w Myślenicach wpłynęła do KWMO w Krakowie informacja, że na terenie powiatu myślenickiego miały miejsce budowy oraz remonty organów. W 1961 roku komitet parafialny w miejscowości Krzczów⁴⁵ zawarł legalną pisemną umowę na budowę 1/4 [*sic!*] instrumentów organowych z prywatną firmą Biernackiego w Krakowie⁴⁶. Do tego czasu kościół organów nie posiadał. Koszt budowy organów według wstępnych wyliczeń miał wynosić 230 tys. złotych. Ówczesny administrator parafii, ks. Tadeusz Siwiec, przedstawił parafianom informację⁴⁷, że po wykonaniu organów przez firmę Biernackiego koszt budowy łącznie z poświęceniem dokonanym w lipcu 1961 roku wyniósł nie 230, a 200 tys. złotych. Zbieraniem funduszy na organy z ramienia rady parafialnej zajmował się Jan Moskała zamieszkały w Krzczowie⁴⁸. Zbiórka odbywała się w dwóch formach: pieniężnej po 1500 zł z każdego numeru domu i materiałowej w postaci desek świerkowych oraz jodłowych o wartości 1500 zł również z każdego domu, które następnie składowane były u Franciszka Marszałka w Krzczowie. SB ustaliła, że część ofiarodawców deski posiadała własne, natomiast część nabyła od rolników. W ten sposób urząd parafialny pokrył ogólny koszt organów. Ustalono też, że urząd ten nie zgłosił faktu nabycia organów o wartości 200 tys. złotych w Wydziale Finansowym Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Myślenicach celem opodatkowania transakcji.

Latem 1960 roku⁴⁹ urząd parafialny w Lubniu zakupił nowe instrumenty organowe za kwotę 500 tys. złotych, które również zbudowała prywatna firma Biernackiego⁵⁰ z Krakowa. Na pokrycie części kosztów budowy organów członkowie zarządu lasu gromadzkiego w Lubniu przeznaczyli pewną ilość drzewa budowlanego, które wycięto, a następnie sprzedano różnym nabywcom. Otrzymane w ten sposób pieniądze, w sumie około 200 tys. złotych, przekazali do urzędu parafialnego. Pozostałą kwotę urząd ten uzyskał z dobrowolnych zbiórek wśród parafian. W nowo wybudowanym kościele w Lubniu dokonano montażu organów. Całością tego przedsięwzięcia zajmował się ks. Stanisław Kosowski, ad-

⁴⁵ Parafię pw. św. Wojciecha w Krzczowie erygowano w 1910 r.

⁴⁶ M. Mamel podaje, że budowniczym organów w kościele pw. św. Wojciecha w Krzczowie był Michał Grygorowicz, a budowę zakończono w 1968 r. Zob. M. Mamel, *Kościół św. Wojciecha Krzczów (małopolskie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/1226-krzczow-kosciol-sw-wojciecha> (16.05.2024).

⁴⁷ Ks. Tadeusz Siwiec (ur. 11 kwietnia 1926 r. we Lwowie, zm. 16 czerwca 1986 r. w Krakowie) – kapłan rzymskokatolicki, w latach 1957–1963 administrator/proboszcz parafii.

⁴⁸ Fakt ten potwierdził jego wnuk. Relacja Andrzeja Moskały z 30 sierpnia 2024 r. w zapisie autora.

⁴⁹ Według J. Mąki na podstawie oględzin własnych budowę organów zakończono w 1964 r. Zob. J. Mąka, *Kościół św. Jana Chrzciciela Lubień (małopolskie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/842-lubien-kosciol-sw-jana-chrzciciela> (16.05.2024). Jest to sprzeczne z ustaleniami SB w 1962 r.

⁵⁰ W dokumencie SB Władysława Biernackiego.

ministrator parafii Lubień, przy udziale członków rady parafialnej. Fakt nabycia organów urząd parafialny w Lubniu zgłosił oficjalnie w Wydziale Finansowym i został opodatkowany. Ponadto SB w Myślenicach donosiła, że w tej sprawie referat ds. walki z przestępstwami gospodarczymi KPMO w Myślenicach prowadził ustalenia zgodnie z pisemnym poleceniem Wydziału IV KWMO w Krakowie z 4 maja 1962 roku (L.dz.: Pg-V-033/62) odnośnie do możliwości i form nadużyć występujących przy budowie i remontach organów⁵¹. O wynikach przeprowadzonego rozeznania myślenicki referat gospodarczy KPMO powiadomił Wydział IV KWMO w Krakowie pismem z 4 czerwca 1962 roku, którego treść w całości pokrywała się z ustaleniami pionu antykościelnego SB w Myślenicach⁵².

Nowy Sącz

Z referatu SB KPMO w Nowym Sączu nadesłano końcem września 1962 roku do KWMO w Krakowie pismo, w którym zawarto informacje uzyskane agenturalnie, że remontowane były organy w parafii Podegrodzie⁵³ na koszt miejscowych parafian. Remontu dokonał lokalny organista Oleksy zamieszkały w Podegrodziu. Ustalono przy tym, że remont organów dotyczył głównie ich strojenia, a przy tym wykonywano „inne prace uszczelniające”. Wartość wykonanych prac określono na sumę około 3 tys. złotych. Pozostałe miejscowości należące do właściwości KPMO w Nowym Sączu były w trakcie sprawdzania przez SB, dlatego ewentualnie uzyskane informacje miały zostać przesłane w dodatkowym meldunku w późniejszym terminie, z czego funkcjonariusze Wojewódzkiej SB w Krakowie nie byli zadowoleni⁵⁴.

W kolejnym tajnym piśmie nowosądecka SB podała, że w parafii Podegrodzie tamtejszy proboszcz, ks. Józef Młynarczyk, zakupił do kościoła parafialnego nowe organy za sumę pół miliona złotych. Na zakup ten od kilku lat prowadzono finansowe zbiórki w formie składek kościelnych, a także ksiądz opodatkował miejscowych parafian od tzw. hektara. Dane te przekazano do wyjaśnienia KPMO

⁵¹ Por. AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Powiatowej Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Myślenicach ppr. S. Mieli do naczelnika Wydziału IV do Spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 23.10.1962 r., k. 597–598.

⁵² *Ibidem*, k. 597–598.

⁵³ Kościół pw. św. Jakuba Starszego Apostoła w Podegrodziu zbudowano w latach 1830–1835. Konsekracji dokonał 27 sierpnia 1835 r. bp tarnowski Franciszek Pischtek. Pierwsza świątynia istniała od co najmniej 1014 r. Jest to jedna z najstarszych parafii. Zob. *Schematyzm Diecezji Tarnowskiej...*, s. 301–303; uchwała nr XXXIV/398/2017 Rady Gminy Podegrodzie z dnia 27 grudnia 2017 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Podegrodzie na lata 2017–2020 (*Dziennik Urzędowy Województwa Małopolskiego* 2018, poz. 285).

⁵⁴ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Miejskiej Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Nowym Sączu J. Kordyla do naczelnika Wydziału IV do Spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 26.09.1962 r., k. 589.

w Nowym Sączu. We wcześniejszym piśmie informowano o przeprowadzonym remoncie organów, gdy faktycznie był to montaż i strojenie nabytych organów.

Ustalono też, że w parafiach Kamionka Wielka, Tęgoborze i Łabowa⁵⁵ prowadzone były remonty organów. W Kamionce Wielkiej w 1957 roku remontu organów dokonał Stanisław Dumana z Marcinkowic za kwotę 6 tys. złotych. Wyremontował on także organy w Łabowej za kwotę 5 tys. złotych. Natomiast w Tęgoborzu, również w 1957 roku, remont organów za kwotę 3 tys. złotych wykonał Władysław Stach zamieszkały w tej miejscowości. Naprawy, o których mowa, nie wymagały nowych materiałów, a dotyczyły głównie strojenia instrumentu⁵⁶.

Nowy Targ

W informacji przesłanej przez Powiatową SB w Nowym Targu z gryfem „tajne” podano, że w toku przeprowadzonych czynności lokalna SB ustaliła, iż w 1960 roku w parafii Ostrowsko⁵⁷ Zygmunt Szwarz z Gdańska-Kartuz⁵⁸ dokonał remontu organów w tamtejszym kościele parafialnym. W piśmie podano niedokładne dane, gdyż w rzeczywistości był nim nie Zygmunt, a Fryderyk Szwarz z Kartuz, uczeń i pracownik byłego zakładu Josepha Goebela⁵⁹. Firma Szwarca była wykonawcą wielu egzemplarzy organów, a także ich remontów i strojenia⁶⁰. Nadto w piśmie SB

⁵⁵ Zob. B. Kumor, *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w Małopolsce południowej do końca XVI wieku*, Warszawa 1962, s. 451.

⁵⁶ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Powiatowej Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Nowym Sączu kpt. J. Kordyla do naczelnika Wydziału IV do Spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 16.12.1962 r., k. 599.

⁵⁷ Parafia Ostrowsko pw. św. Małgorzaty PM, erygowana w II połowie XIV w., przynależna do dekanatu nowotarskiego. To jedna z najstarszych parafii na Podhalu. Rozciągała się niegdyś od samych Gorców aż po granie Tatr, obejmując swym zasięgiem dzisiejsze parafie: Brzegi, Bukowina Tatrzańska, Białka Tatrzańska, Groń, Leśnica, Gronków, Ostrowsko i Łopuszna. Zob. E. Kazienko, *W kręgu świętych patronów nowotarskich w dobie średniowiecza*, „Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce” 2016, t. 126, s. 62, 80; Ł. Gromada, *500 lecie parafii Ostrowsko*, „Tatrzański Orzeł” 2013–2014, R. 66, nr 4, s. 7.

⁵⁸ Fryderyk Szwarz był organmistrzem wywodzącym się z przedwojennego warsztatu organmistrzowskiego Josefa Goebela z Gdańska. Firma F. Szwarca działała legalnie i mieściła się w Kartuzach przy ulicy Klasztornej 9. Por. B. Skop, *Organy katedry w Kwidzynie*, „Studia Zamkowe” 2020, t. 7, s. 207. 18 listopada 1947 r. w Bydgoszczy zdał egzamin mistrzowski w zakresie budowy organów i fortepianów. Zob. *Egzaminy mistrzowskie w Bydgoszczy*, „Rzemieślnik Pomorski. Tygodnik Gospodarczy” 1948, nr 2 (11 I), s. 5.

⁵⁹ Joseph Goebel (ur. 9 lipca 1893 Fünfkirchen, obecnie Pécs, Węgry, zm. 23 sierpnia 1969 w Leichlingen, Nadrenia Północna-Westfalia) – niemiecki organmistrz, badacz muzyki w Gdańsku i Leichlingen. Syn Brunona i Emmy z domu Beck. Pierwsze organy w Gdańsku zbudował w 1923 r. W latach 1934–1935 przebudował organy oliwskie. W.J. Brylla, *Joseph Goebel* [w:] U. Pape, W. Hackel, C. Kirchner, *Lexikon norddeutscher Orgelbauer*, t. 4, Berlin 2017, s. 277.

⁶⁰ Zob. P. Pasternak, *Gdynski olbrzym, czyli organy Zygmunta Kamińskiego w kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gdyni*, „Musica Sacra” 2017, t. XIII, s. 251–285.

podawał, posiłkując się agenturalnym źródłem, że był to remont, a w rzeczywistości miała miejsce budowa nowych organów⁶¹. Koszt remontu, a raczej budowy⁶², według niesprawdzonych danych wynosił 350 tys. złotych, natomiast miejscowy proboszcz ks. Stefan Tarnowski oświadczył przedstawicielom SB, że wyniósł on jedynie 35 tys. złotych. Z uwagi na, jak to określono, „trudności operacyjne” SB nie była w stanie ustalić faktycznych kosztów ani pochodzenia materiałów używanych do tego remontu organów. Sprawą tą zainteresowana była też komenda MO w Gdańsku z racji pochodzenia wykonawcy organów, Szwarcza⁶³.

Olkusz

Służba Bezpieczeństwa w Olsztynie 26 września 1962 roku meldowała o informacjach, które uzyskała na podległym terenie. Do kościoła parafialnego w Wolbromiu⁶⁴ zostały zakupione w 1951 roku przez byłego proboszcza, ks. Władysława Sufajdę, nowe organy z firmy z Włocławka, którą prowadził Stefan Truszczyński zamieszkały w tym mieście przy ulicy Zapiela 10. Kosztowały one 250 tys. złotych. Sprawą tą był zainteresowany Wydział Finansowy PPRN z tamtejszego terenu. Dwa lata wcześniej pracownicy tego Wydziału sprawdzali dokumentację dotyczącą poniesionych kosztów w związku z nabyciem organów. Dane te miały posłużyć do wymierzenia podatku od zakupu instrumentu. Od tego samego producenta organy zakupiła w 1954 roku parafia Braciejówka. Kosztowały one 250 tys. złotych. SB zaznaczała w swoim piśmie że „ob. T[r]uszczyński Stefan nadal prowadzi wytwórnię organów, gdyż w bieżącym roku pisał pisma do organistów z zapytaniem, czy nie potrzebują organów”⁶⁵.

Ponadto agenturalnie uzyskano informacje, że w Krakowie przy placu Wszystkich Świętych zamieszkiwał Wacław Biernacki, który zajmował się sprzedażą nowych organów, a także ich reperacją. Od niego to w 1958 roku

⁶¹ W 1958 r. przystąpiono do budowy nowych organów. Na ten cel sprzedano część gruntów beneficjalnych. 2 października 1960 r., w uroczystość św. Michała Archaniola, sufragana krakowski, bp Julian Grobicki, poświęcił 12-głosowe organy wykonane przez Fryderyka Szwarcza z Gdańska. Zob. *Parafia Ostrowsko. Historia parafii*, <http://parafiaostrowsko.info/wordpress/index.php/historia-parafii/> (18.05.2024).

⁶² Budowa organów trwała od 1958 do 1960 r., kiedy to dokonano montażu instrumentu w świątyni i jego uroczystego biskupiego poświęcenia. Relacja Jana Brożka z 17 lipca 2024 r. w zapisie autora.

⁶³ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Powiatowego MO do spraw BP w Nowym Targu M. Stramy do naczelnika Wydziału IV do Spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 7.11.1962 r., k. 575.

⁶⁴ Parafia pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej DM w Wolbromiu została ustanowiona prawdopodobnie w XV w. Zob. J. Wiśniewski, *Miasto Wolbrom w Olsztynie*, b.m.w., 1934, s. 7–28.

⁶⁵ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Miejskiej Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Olsztynie A. Wilka do naczelnika Wydziału IV do Spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 26.09.1962 r., k. 586.

zakupione zostały nowe organy do kościoła w Sławkowie, które miały kosztować ponad 200 tys. złotych. Służba Bezpieczeństwa ustaliła, że u Biernackiego pracował Józef Bańbuła *vel* Buła z podkrakowskich Mydlnik, który zajmował się wówczas reperacją organów. Do miechowskiej SB wpłynęła informacja o dokonanych naprawach organów przez Bańbulę. W 1959 roku reperował on organy w parafii Kidów, za co pobrał 20 tys. złotych. W 1957 roku reperował on organy w parafii Raclawice, lecz nie ustalono, jaka suma została mu wypłacona za tę usługę. W parafii Pilica w 1961 roku reperował organy, za co otrzymał 12 tys. złotych. Ponadto SB ustaliła, że Biernacki sprzedał nowe organy dla parafii Miechów po roku 1952. Reperował też organy w 1960 roku w parafii Szreniawa w powiecie Miechów⁶⁶.

Oświęcim

Krótką i zwięzłą informacja została przesłana z SB KPMO w Oświęcimiu. Zastępca komendanta ds. bezpieczeństwa, Ferdynand Odrzywołek, informował, że „w okresie od 1959 roku do chwili obecnej na podległym nam terenie nie budowano nowych organów, jak też nie przeprowadzano remontów”⁶⁷.

Proszowice

17 września 1962 roku z referatu SB KPMO w Proszowicach wpłynęła informacja, że w kościele parafialnym w Koniuszy⁶⁸ w latach 1956–1957 przeprowadzono remont organów, a ogólny jego koszt wyniósł 50 tys. złotych. Wykonała go prywatna firma Michała Grygorowicza z Krakowa, jednak dokładnego jej adresu nie ustalono. Również nie ustalono, skąd pochodził materiał użyty przez Grygorowicza do remontu organów. Nikt się tym nie interesował. Natomiast w kościele parafialnym w Igołomi⁶⁹ w latach 1958–1959 przeprowadzono remont organów, którego łączny koszt wyniósł 63175 złotych. Wykonała go prywatna firma Ro-

⁶⁶ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Miejskiej Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Olkuszu A. Wilka do naczelnika Wydziału IV do Spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 26.09.1962 r., k. 586–587.

⁶⁷ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Miejskiej Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Oświęcimiu F. Odrzywołka do naczelnika Wydziału IV do spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 27.09.1962 r., k. 590.

⁶⁸ Kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Koniuszy był wzmiankowany w zasobach źródłowych w latach 1325–1327. Przebudowany był wielokrotnie. Wpisany do Rejestru zabytków woj. małopolskiego pod nr rej. A-373 6 czerwca 1972 r. Zob. Narodowy Instytut Dziedzictwa, *Rejestr zabytków nieruchomych – województwo małopolskie*, stan na 30 czerwca 2024 r., s. 156.

⁶⁹ Kościół pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Igołomi, wzmiankowany w latach 1325–1327, przez wieki był wielokrotnie przebudowywany. Zob. *Informator archidiecezji krakowskiej 2000. Parafie i kościoły*, oprac. P. Nataneł, Kraków 2000, s. 460–461.

berta Polcyna⁷⁰ z Poznania⁷¹ z siedzibą przy ulicy 23 Lutego 9. Również w tym przypadku nie ustalono, skąd posiadała ona materiał użyty do remontu organów⁷². Inne źródła podają, że w 1961 roku zakończono nie remont, a budowę organów przez zakład Polcyna. Tabliczka znamionowa umieszczona po lewej stronie stołu gry wskazuje, że było to 246. dzieło Polcyna⁷³.

Sucha

Referat SB KPMO w Suchej poinformował, że stwierdzono przypadek montażu nowych organów w kościele parafialnym w Makowie Podhalańskim⁷⁴, gdzie proboszczem, a w zasadzie administratorem był ks. Teofil Kurowski⁷⁵, a organistą Władysław Radwan. Prace przygotowawcze do tego przedsięwzięcia rozpoczęto jeszcze przed 1939 rokiem, gdy administratorem był ks. Stanisław Czartoryski. Montaż organów zakończono w 1960 roku⁷⁶, a wykonywała go prywatna firma z Częstochowy, nieznana SB. Podano, że „obecnie nam jest trudno ustalić nazwę tej firmy, jednak możliwości do ustalenia są, gdyż na terenie Częstochowy jest tylko jedna taka firma, która trudni się montażem organów”⁷⁷. Organy te

⁷⁰ W oryginalnym zapisie jako *Pelcyna*. Mowa o Zakładzie Budowy i Konserwacji Organów Roberta Polcyna w Poznaniu.

⁷¹ Albert Emil Polcyn, także Polzin (ur. 1870 w Stargardzie Szczecińskim, zm. 1954 w Poznaniu) – niemiecki organmistrz, twórca organów w licznych kościołach, głównie w Poznaniu. W latach 1892–1920 współpracował z firmą Schlag & Söhne. Od 1900 r. prowadził także własny zakład w Poznaniu, a od 1924 r. tamże fabrykę organów. Firma działa do dziś przy ulicy Słonecznej.

⁷² AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta miejskiej komendy mo do spraw bezpieczeństwa w Proszowicach K. Kwietnia do naczelnika Wydziału IV do Spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 17.09.1962 r., k. 577.

⁷³ P. Pajor, *Kościół Narodzenia NMP Igołomia (małopolskie)*, https://musicamsacram.pl/instrumenty/1319-igolomia-kosciol-narodzenia-nmp#google_vignette (10.05.2024).

⁷⁴ Chodzi o Sanktuarium pw. Matki Bożej Opiekunki i Królowej Rodzin w Makowie Podhalańskim.

⁷⁵ Ks. Teofil Kurowski (ur. 1909, zm. 1983) – kapłan rzymskokatolicki archidiecezji krakowskiej (prezbiterat 1933). Wikariusz parafii Zebrzydowice, Jordanów, Wieliczka, pw. św. Mikołaja w Krakowie, administrator parafii w Makowie Podhalańskim (1946–1962) i pw. Wniebowzięcia MB w Oświęcimiu (1962–1966), tamże proboszcz (1966–1968), archiprezbiter parafii mariackiej w Krakowie (1968–1983), dziekan dekanatu Kraków I (1968–1982), członek wielu struktur w archidiecezji krakowskiej. Od 25 lipca 1956 r. rozpracowywany przez UB w Suchej. Wielokrotnie karany przez IO PPRN w Suchej i KKA PPRN w Oświęcimiu. Permanentnie inwigilowany. Zob. J. Marecki, *Represje wobec osób duchownych i zakonnych na terenie woj. Krakowskiego 1944–1975. Leksykon biograficzny*, t. 1, Kraków 2014, s. 178–180.

⁷⁶ M. Mamel podaje, że zakończono w 1962 r., a wykonawcą była firma D. Biernackiego. Por. M. Mamel, *Sanktuarium Matki Bożej Opiekunki i Królowej Rodzin Maków Podhalański (małopolskie)*, https://musicamsacram.pl/instrumenty/1699-makow-podhalanski-sanktuarium-matki-bozej-opiekunki-i-krolowej-rodzin#google_vignette (12.05.2024).

⁷⁷ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Miejskiej Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Suchej do naczelnika Wydziału IV do spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 2.10.1962 r., k. 593.

zamontowano, jak podano, za sumę około miliona złotych, a środki finansowe pochodziły ze składek po 500 zł od rodziny. Organy tzw. stare, które znajdowały się w kościele parafialnym w Makowie Podhalańskim, zostały wywiezione przez ówczesnego administratora, ks. Kurowskiego⁷⁸. Pochodzenia materiału, z jakiego wykonano organy, nie ustalono, gdyż samo wykonanie odbywało się w Częstochowie, a ich montaż nastąpił w 1960 roku. Podano przy tym, że dalsze informacje dotyczące podobnych „wypadków” prześle referat SB KPMO w Suchej w późniejszym terminie⁷⁹.

Tarnów

Z referatu SB w Tarnowie nadesłano informację za okres od 1959 roku. Ustalono, że w miejscowości Jurków zostały wybudowane nowe organy, których wykonawcą była firma Biernackiego z Krakowa. Bezpieczeństwo nie udało się ustalić wysokości poniesionych nakładów finansowych w tym zakresie. Ponadto meldowano, że w miejscowości Pogórska Wola zostały zainstalowane w kościele organy zakupione na innym terenie. Wykonawcą prac montażowych był Wojciech Grzanka zamieszkały w Tuchowie przy ulicy Zielonej⁸⁰, a koszt montażu wyniósł 27 tys. złotych. W trakcie prac operacyjnych ustalono szereg innych przypadków budowy nowych organów, względnie ich remontu. W miejscowości Biesiadki w powiecie brzeskim odbyło się poświęcenie nowo wybudowanych organów 12-głosowych, których wykonawcą była również firma Biernackiego z Krakowa⁸¹. Ustalono, że od jednego głosu firma ta pobierała 24 tys. złotych. Łączny koszt budowy wyniósł 288 tys. złotych. W innej miejscowości diecezji tarnowskiej – Trzėsówce w powiecie Kolbuszowa w województwie rzeszowskim – zamontowano organy 15-głosowe również po 24 tys. złotych od głosu, a montaż dokonała firma Biernackiego z Krakowa. Łączny koszt budowy wyniósł 360 tys. złotych. W miejscowości o nazwie Łużna w powiecie gorlickim na Rzeszowszczyźnie był dokonywany remont organów oraz montaż silnika elektrycznego. Koszt przedsięwzięcia zamknął się sumą 12,5 tys. złotych. Wykonawcą był tajny współpracownik o pseudonimie „Mięso”, który z własnej woli poinformował aparat bezpieczeństwa o tym fakcie. Ponadto

⁷⁸ Był to instrument 14-głosowy z 1812 r., który po wybudowaniu nowych organów został przeniesiony do kościoła w Jachówce, a następnie do kościoła w Boguszy.

⁷⁹ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Powiatowego Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Suchej do naczelnika Wydziału IV do Spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 2.10.1962 r., k. 593.

⁸⁰ Wojciech Grzanka (1903–1987) był długoletnim organistą kościoła pw. św. Jakuba St. Apostoła w Tuchowie. Reperował on organy w różnych miejscowościach. Wykładał w Diecezjalnym Studium Organistowskim w Tarnowie powstałym w 1964 r. Zob. G. Piekarczyk, *Ks. Kazimierz Pasionecki – „maestro” diecezji tarnowskiej w pielgrzymce wiary*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 2012, t. 31/1, s. 102.

⁸¹ Kościół parafialny pw. św. Mateusza Apostoła i Ewangelisty w Biesiadkach posiada organy 12-głosowe wykonane w 1962 r. przez firmę Biernackich z Krakowa.

w miejscowości Mszanka w powiecie gorlickim remont organów wykonał Wojciech Grzanka z Tuchowa. Nie ustalono wysokości kosztów remontu organów⁸².

Wadowice

Były również referaty SB, które na swoim terenie nie stwierdziły w żadnej parafii budowy ani remontów organów. Przykładem tego może być referat SB w KPMO w Wadowicach⁸³.

Zakopane

Funkcjonariusz referatu SB, kpt. Jan Roszkowicz z KMMO w Zakopanem, informował naczelnika Wydziału IV SB KWMO w Krakowie, że po roku 1959 nie była w świątyniach położonych na nadzorowanych zakopiańskich terenach przeprowadzana budowa czy też remont organów kościelnych. Trzymając się ściśle określonych w zapytaniu jednostki nadrzędnej lat, podał w meldunku, że inwestycja taka przeprowadzona była w kościele parafialnym w Zakopanem, ale przed 1959 rokiem⁸⁴.

Żywiec

Z referatu SB w Żywcu nadeszła informacja, że z wyjątkiem kościoła w Żywcu-Zabłociu nigdzie nie stwierdzono dokonywanych budów i remontów organów. W Zabłociu naprawa organów została rozpoczęta w 1957 roku przez Zakład Instrumentarski Biernackiego z Krakowa. Zakończenie prac związanych z remontem miało nastąpić w październiku 1962 roku. Odnośnie do świadczonej usługi naprawy organów ustalono, że nie została zawarta na tę okoliczność żadna pisemna umowa, a jedynie umówiono się ustnie w obecności świadków. Do września 1962 roku za naprawę organów proboszcz wypłacił Biernackiemu kwotę 48 670 złotych, na którą to Biernacki wystawił rachunek numer 24/62 z 18 grudnia 1961 roku. Reszta pieniędzy miała zostać wypłacona mu po ukończeniu prac, gdyż nie zrobiono żadnego kosztorysu naprawy⁸⁵.

⁸² AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Miejskiej Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Tarnowie J. Kruczka do naczelnika Wydziału IV do spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 26.09.1962 r., k. 584–585.

⁸³ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Miejskiej Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Wadowicach do naczelnika Wydziału IV do spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 2.10.1962 r., k. 592.

⁸⁴ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Miejskiej Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Zakopanem J. Roszkowicza do naczelnika Wydziału IV do spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 28.09.1962 r., k. 591.

⁸⁵ AIPN Kr 039/10, Pismo zastępcy komendanta Miejskiej Komendy MO do Spraw Bezpieczeństwa w Żywcu J. Bądka do naczelnika Wydziału IV do spraw SB KWMO w Krakowie z dnia 26.09.1962 r., k. 588.

**THE INFLUENCE OF TOTALITARISM ON THE DEVELOPMENT OF MUSICAL
TRADITIONS IN GALICIA. THE SECURITY APPARATUS AND CHURCH ORGANS
IN THE KRAKOW AREA IN THE YEARS 1959–1962**

Abstract

After the end of the Second World War, a communist government and a Stalinist “order” were imposed in Poland against the will of the people. Throughout the communist period, the Catholic Church in Poland was an opponent of the totalitarian order and an enemy of the authorities under Moscow’s supervision. The clergy and the faithful in the former Galician lands of southern Poland, especially in the Kraków voivodeship, were particularly active against the regime. The political police (Security Service) showed, according to archival documentation from the years 1959–1962, an interest in church organs as a musical instrument in terms of their manufacture, repair, reparation and tuning. For the secret police it was important who built the organ (legality of organ-building companies, individual organ-builders and fiscalism of their incomes), where the funds for such undertakings came from (sources of financing and their legality), and in the case of antique organs, whether the work was carried out with the consent, knowledge and under the supervision of the Provincial Conservator of Monuments (official state decision-making). Often the fact of organising financial collections for the purchase or renovation of organs was not, in the opinion of the communist authorities, legal, if it had not been officially reported and formally authorised by the organisers beforehand. The “people’s” authorities, fighting against the Catholic Church (clergy, believers), permanently obstructed its functioning in order to secularise and humiliate it. In the period analysed, one of the main punishments used against Church people for manifestations of resistance and opposition to the “people’s” government were penal and administrative proceedings with the imposition of fines. The text gives examples of the use of this type of repression, showing one of the mechanisms used to combat the Catholic Church. The official communist machine had at its disposal a wide range of repressive proceedings, often leading to the collapse and liquidation of organ-building companies, whose traditions dated back to the Galician times.

Keywords: Galicia, church organs, communist totalitarianism, political police, 1959–1962